

SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK DESIATY

1

SEPTEMBER 1942.

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTÝM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

vychádza mesačne okrem júla a augusta.
Vydáva Matica slovenská.
Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétym.
Predplatné 45 Ks na rok.

Redakcia a administrácia v Turčianskom Svätom Martine.

O B S A H

	Strana
<i>Ján Mihál</i> : Jazyková svojskosť	1
Kvantita prídavných prítomných (1). Vidy podaktorých slovenských slovies (1).	
<i>Štefan Peciar</i> : Niekoľko drobností zo spisovnej slovenčiny	3
1. Poznámka k slovesám priechodným (3). 2. Slovesá na -ívať -ívať (6).	
<i>Zora Jesenská</i> : Z prekladateľských problémov. (Na margu prekladu Bratov Karamazovcov.)	8
<i>Ján Žigo</i> : Dejiny dvojhlások v spisovnej slovenčine (Pokračovanie.)	17
<i>Jozef Liška</i> : Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny	25
Zmena g — —h (25.)	

Rozličnosti

Ad slovo *moderná* 28. — *atď.*, *atď.* či *atď.* 29. — *šmírgel* 30. — *Tatra* a *Tatry* 31. — v *Myjave* a či na *Myjave*? 31.

Listáreň

Priezvisko *Amrich* 32.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK X.

ČÍSLO I.

Ján Mihál:

JAZYKOVÁ SVOJSKOSŤ.

Kvantita príchastí prítomných.

Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940 na str. 49 v bode 4. hovoria o tejto veci takto: „V príponách 3. osoby prítomníka, príchodníka a príchastia prítomného sloves IV. triedy, napr.: *súdia, súdiac, súdiaci, chvália, chváliac, chváliaci, kúpia, kúpiac, kúpia, hlásia, hlásiac, hlásiaci* a pod. (priam tak: *píšu, píšúca, píšúce, hádzú, hádzúca, hádzúce*). — V neurčitkách typu *zvážniť, zmúdiť* a pod. druhá dĺžka sa nekráti.“

Keby Pravidlá boli zostali pri slovesách IV. triedy, neboli by podotkly v zátvorke nič. Takto, keď pripúšťajú dve dĺžky v príchodníkoch a príchastiach sloves *písať, hádzať*, ktoré patria nie do IV., ale do V. tr. Miklosich-Gebauerovho konjugáčného systému, máme právo predpokladať, že všetky slovesá môžu mať v nadhodených tvaroch dve dĺžky vedľa seba. Teda i slovesá *nájsť, dôjsť* musia mať príchodníky a príchastia takto: *nájdúc, nájdúci, dôjdúc, dôjdúci* a pod.

Nie je predsa možná taká anarchia, žeby *hádzat, písať* mali v príchastiach po dve dĺžky vedľa seba, no slovesá *nájsť, dôjsť* nie. Slovom, keď *hádzúc, hádzúci*, tak aj *nájdúc, nájdúci* a pod.*

Vidy podaktorých slovenských sloves.

Túto tému som už bol nadhodil v SJ I, 6 a n. a taktiež dotkol sa jej i Jozef Solčány v SR VIII, 289 a n. Ide tu o dakto-ré zanedbávané vidy slovenských inak až veľmi bežných slo-vies. Teraz by ma zaujímaly napr. slovesá, ktoré podávam takto:

* Tohto zjavu sa už bol dotkol v lanskom ročníku SR Ľudovít Meliš-Čuga (8—11) a doplnil ho Vlado Uhlár (234—242). — Red.

Uhlár Vlado Uhlár

I.

zbaľiť
rozčleniť
rozdeliť
oddiť
odhaliť
ohoľiť
zhroziť
vychváľiť
schýbiť
chýbať
skaliť
skloniť
slúčiť
zmáľiť
zobraziť
spáľiť
spísať
splniť
osloviť
poprosiť
zasmoliť
ustáľiť
streľiť
vysvetľiť
osloviť
oškúľiť
vytiahnuť
vytmoľiť
(u)potrebiť
ustáľiť
zvaľiť
obviňiť
zvoliť
požmoliť

II.

zbáľať / zbaľovať
rozčleňáť / rozčleňovať
rozdieľať / rozdeľovať
oddiäť / oddaťovať
odháľať / odhaľovať
(vy)háľať / ohoľovať
zhrážäť / zhrozovať
vychváľäť / vychvaľovať
schýbať / schybovať
| chybovať
skáľäť / skaľovať
skláňäť / skloňovať
slúčäť / slučovať
zmáľäť / zmaľovať
zobrážäť / zobrazovať
spáľäť / spaľovať
| spisovať
spňäť / splňovať
| oslovovať
| poprosovať
zasmôľäť / zasmoľovať
ustáľäť / ustaľovať
strieläť / (vy)streľovať
*vysvietľäť / vysvetľovať
| oslovovať
oškúľäť / oškuľovať
vyťahať / vytahovať
vytmoľäť / vytmoľovať
| spotrebovať
ustáľäť / ustaľovať
zváľäť / zvaľovať
obviňäť / obviňovať
| zvoľovať
požmôľäť / požmoľovať

III.

zbaľúvať
rozčleňúvať
rozdeľúvať
oddaťúvať
odhaľúvať
ohoľúvať
zhrozúvať
vychvaľúvať
schybúvať
chybúvať
skaľúvať
skloňúvať
slučúvať
zmaľúvať
zobrazúvať
spaľúvať
spisúvať
splňúvať
oslovúvať
poprosúvať
zasmoľúvať
ustaľúvať
obstreľúvať
vysvetľúvať
oslovúvať
oškuľúvať
vyťahuť
vytmoľúvať
spotrebúvať
ustaľúvať
zvaľúvať
obviňúvať
zvoľúvať
požmoľúvať

V I. stĺpci sú slovesá dokonané prefigované v abecednom poriadku podľa svojich nedokonaných tvarov, v II. stĺpci sú ich pokračovacie vidy v dvojacom tvare: v kratšom i v dlhšom a v III. sú ich opakovacie vidy. Teda v smysle toho, čo som písal v SJ I, 6 a n., sú tu podané tvary celkom správne, hoc sú podaktoré *hádam nezvyčajné*, no v slk. písomníctve sa veru

* Autor hviezdičkou označil tvar slovesa *vysvietľäť ako nedoložený, nezvyčajný; takých neobvyčajných uviedol viac a zato bolo by bývalo dobre, keby ich bol doložil z literatúry alebo z nárečí. — Red.

stretávame s nimi, aj keď našich spisovateľov nemal kto poučovať, keďže nebolo slovenských škôl. Tak čítame napr. u E. M. Šoltésovej Moje deti II, 14 príkoria *osládzala* (nie: osladzovala), u M. Urb. Výkr. 224 *rozviďňalo sa* (nie: rozviďňovalo sa), u Bottu *zamára* (nie: zamoruje), u J. M. Hurb. v Olej. *zmáča* drieky (nie: zmočieva alebo zmočuje), u Zech. v Maš. i *vyciera* cez červené pery zuby (nie: vyceruje) ap.

Nazdávame sa, že každý z nás čuje rozdiel medzi *skloňujem* / *skloňúvam*, *časujem* / *časúvam*, *podpisujem* / *podpisúvam*, *nocujem* / *nocúvam*, *upotrebujem* / *upotrebuвам*, *oddeľujem* / *oddeľúvam*, *obviňam* / *obviňúvam* atď. Ak tento rozdiel chápeme, potom nám nemôže byť jedno povedať v učebnici: slovesá časujeme a slovesá časúvame, alebo: kupujem chlieb a kupúvam chlieb, nocujem v Bratislave a nocúvam v Bratislave atď. Správne poviem: *včera sme časovali*, ale nesprávne je: keď som chodil do školy, *sme časovali* miesto: *keď som chodil do školy, sme časúvali*. Slovom: *časujeme teraz*, *časúvame častejšie*. Škoda zanedbávať veci v jazyku, ktoré ho krášlia, obohacujú. Druhé jazyky by boli náramne rady, keby mali takúto možnosť.

Štefan Peciar (SR IX, str. 294 a nasl.) uvažuje o slovesných frekventatívach na *-úvať* a vyvodí prenáhlene svoj súd, že tieto slovesá sú v slovenčine nesystémové a nie sú „svojiskostou“, ako sa domnieva Ján Mihaľ, ale vraj len kuriozitou.

Nech sú, čím chci, hlavná vec, že ich slovenčina má — a sú veľmi výhodné i bez slovies typu *nocovať*, *milovať*, *kupovať* atď. Peciar predpokladá *nocovať* > *nocuvať* > *nocúvať*, ale smiem predložiť i toto: *nocovať* — *nocujem*... *nocúvať* alebo ešte lepšie:

nocovať — *nocujem* < *nocuvať* > *nocúvať*.

Štefan Peciar:

NIEKOLKO DROBNOSTÍ ZO SPISOVNEJ SLOVENČINY.

1. Poznámka k slovesám priechodným.

Podľa vzťahu k predmetu rozdeľujeme slovesá na *priechodné* a *nepriechodné*. Priechodnými voláme slovesá, ktoré majú predmet v akuzatívne bez predložky. Takýchto slovies je v každom jazyku väčšina. Pri priechodných slovesách je totiž pomer slovesa k predmetu veľmi jednoduchý: činnosť slovesa zasahuje predmet priamo (*rúbam drevo*, *viďím horu*).

Týmto jednoduchým pomerom slovesa k predmetu si vysvetľujeme obľúbenosť priechodných slovies.

Pri slovesách nepriechodných je pomer slovesa k predmetu rozmanitý: dej slovesa zasahuje predmet nepriamo, dotýka sa ho, obchodí ho, alebo sa iba k predmetu blíži, smeruje k nemu (*radovať sa niečomu, z niečoho, dotýkať sa niečoho*; sem patria všetky slovesá záporné). Ba sú slovesá, ktoré nemajú k predmetu nijaký vzťah, pretože vôbec predmetu nemajú. Hovoríme im slovesá podmetné.

Pretože slovesá vyjadrujú činnosť, ktorá obyčajne k niečomu smeruje, má nejaký cieľ a smysel, je prirodzené, že predmetné slovesá majú vo všetkých jazykoch silnú prevahu nad podmetnými. A z rozmanitých vzťahov slovesa k predmetu je zas najčastejší vzťah priamy: priechodnosť (porov. vyššie!).

Pri vzťahu slovesa k predmetu často zanedbávame všelijaké podružné okolnosti a ostávame pri vyjadrení priameho zásahu. A tak slovies nepriechodných vo všetkých jazykoch stále ubúda. Stávajú sa priechodnými. Tento zjav možno pozorovať už pri vývoji starej latinčiny, je známy z francúzštiny, z nemčiny i zo slovanských jazykov. Vo všetkých jazykoch sú isté prostriedky (najčastejšie azda predpony), ktorými sa môžu nepriechodné slovesá zmeniť na priechodné. Pekne to vidíme v *n e m č i n e*. Podmetné sloveso *gehen* sa zmení na predmetné, a to na priechodné, keď priberie predponu *be-* (*begehen*).^{*} Podobne: *kommen* — *bekommen*, *sitzen* — *besitzen*. Tak isto mení predpona *be-* slovesá predmetné nepriechodné na priechodné: *sprechen* (von, über) — *besprechen* (etwas, 4. pád). Vo francúzštine za literárny tvar *je suis descendu* (= sostúpil som) v ľudovej pesničke máme: *j'ai descendu*, kde je pomocné sloveso *avoir*, ktorým sa tvorí složený minulý čas pri slovesách priechodných. Opačný vývoj, vznikanie slovies nepriechodných z priechodných, nie je mi známy z nijakého jazyka.

Ubúdanie nepriechodných slovies a pribúdanie priechodných je charakteristické i pre slovenčinu. Napr. slovesá *triasť, hodiť* boli v slovanských jazykoch, aj v slovenčine, pôvodne nepriechodné. Doteraz máme v slovenčine pozostatky starých väzieb: *otriasť svedomím, hodiť hlavou* a i. Ale v ľudovej reči sa vyskytuje iba: *Zatras tú hrušku! Zatras ten strom! Hoď to drevo, ten kameň!* ap.

Porovnajme väzby niekoľkých náhodile vybraných slovies v obidvoch doterajších vydaniach Pravidiel slovenského prapisu!

^{*} Porov. v slovenčine *ísť* (podmetné) — *obísť* (predmetné priechodné).

Väzby vo vydání z r. 1931:

dobyť *slobodu*,
dosiahnuť *niečoho* alebo *niečo*,
hodiť (*bez udania väzby*),
nadobudnúť (*bez udania*

väzby),
rozumieť *niečomu*,
učiť (*sa*) *niečomu*,

užiť (*bez udania väzby*),
vážiť si *niekoho* (genitív),
všímať si (*bez udania väzby*).

Väzby vo vydání z r. 1940:

dobyť *slobodu*, *hrad*,
dosiahnuť *niečo*,
hodiť *niečo*, *niečím*,
nadobudnúť *niečo* (*niečoho*),

rozumieť *niečo* (*niečomu*),
učiť *niečo*, učiť *sa* *niečo*
(*niečomu*),

(*po*)užiť *niečo* *na* *niečo*,
vážiť si *niekoho* (genitív),
všímať si *niečo* (*niečoho*).

Na týchto príkladoch vidíme, že aj v spisovnej slovenčine sa prejavila tendencia nahrádzať neprierodné slovesá prierodnými, a to prostou zmenou väzby. Pri slovesách *hodiť*, *nadobudnúť*, *užiť* a *všímať si* neudáva prvé vydanie Pravidiel nijakú väzbu. Boly teda prípustné obidve väzby (prierodná i neprierodná), pretože obidve v reči žijú. V novom vydaní sa však už väzba s akuzatívom pokladá pri *hodiť*, *nadobudnúť* a *všímať si* za lepšiu (väzby neprierodné sa uvádzajú na druhom mieste, pri *nadobudnúť* a *všímať si* iba v zátvorke), pri (*po*)*užiť* sa iná väzba ani nepripúšťa. Slovesá *rozumieť* a *učiť* (*sa*) majú v prvom vydaní iba väzby s datívom. V druhom vydaní naopak, pokladajú sa za lepšie väzby s akuzatívom a väzba **učiť niečomu* je dokonca neprípustná. Pri slovese *dosiahnuť* udáva staré vydanie Pravidiel väzbu s genitívom i s akuzatívom, nové vydanie má iba väzbu s akuzatívom. Sloveso *vážiť si* má v obidvoch vydaniach väzbu s genitívom, ale v ľudovej i v hovorovej reči sa už vyskytuje väzba s akuzatívom. Starú väzbu *dobyť niečoho* Pravidlá neuznávaly za dobrú už ani v prvom vydaní.

V najbližšom spisovnom jazyku, v češtine, pri všetkých týchto slovesách dáva sa prednosť väzbe neprierodnej, hoci v hovorovej reči a v ľudových nárečiach sú — podobne ako v slovenčine — obvyklejšie väzby s akuzatívom.

A naopak, aj v slovenčine sa doteraz hojne vyskytujú, najmä v intelektuálnom štýle, väzby neprierodné. Tieto väzby sú úplne obvyklé a časté, keď je predmet *abstraktný*. Bežné sú napríklad väzby *dosiahnuť značného úspechu*, *dobyť veľkého víťazstva*. Veď nikdy nepoviem: **Život (rodičia) ma naučil(i) skromnosť*, ako by malo byť podľa Pravidiel, ale: *Život ma naučil skromnosti*, *prípadne na skromnosť*.

Bolo by podľa mojej mienky rozumné, keby sa v Pravidlách pri spomenutých slovesách ponechaly ako správne obidve

vázby, staršia nepriechodná i novšia priechodná. Netreba staršie, ale doteraz živé väzby razom odstrániť. Buďme radi, že máme jazyk bohatý na väzby!

A vývoj jazyka dospeje k svojmu cieľu aj bez násilných zásahov. Upozorniť na to bolo cieľom tejto úvahy.

2. Slovesá na *-inať* // *-iňať*.

O slovenských slovesách na *-inať* // *-iňať** písal už Václav Machek v SMS XIII, 1935, č. 1—2, str. 38—9. Machek proti Iľjinskému správne zdôrazňuje neskorý pôvod týchto slovíes a vidí v nich „produkty živého tvorenia iteratív alebo duratív“.

O kmeňovej spoluhláske týchto slovíes (*n* alebo *ň*) nemal však Machek, ako sa mi zdá, správneho názoru. Spoluhlásku *ň* pokladal za pôvodnú a náležitú, tvrdé *n* za sekundárne, hoci svoj názor nevysvetlil. Domnieval sa, že *n* „bude skôr na západe Slovenska“.

Je pravda, že v tých nárečiach, ktoré vôbec nepoznajú spoluhlásku *ň* a majú iba *n*, teda predovšetkým v nárečiach západoslovenských, nemôžu jestvovať tvary *zamkíňať*, *prehŕňať*, lež iba tvary s *n*. Ale tvary s *n* jestvujú aj v tých nárečiach, ktoré ináč majú fonému *ň*. Najlepšie to dokazuje dnešný spisovný jazyk, ktorý sa isto opiera o existujúce stredoslovenské tvary. (Porov. spisovné tvary *vyschýňať*, *potkýňať sa*, *pohýňať*, *zhasínať* a i.) A práve existencia dvojakých tvarov v dnešnej slovenčine (*-inať* aj *-iňať*) je pre mňa bezpečným dôkazom, že tu máme živé tvorenie iteratív, z ktorých niektoré mohli časom nadobudnúť významu duratív.

V dnešnej slovenčine jestvuje viac vrstiev iteratív na *-inať*. K najstaršej vrstve, zdedenej z praslovančiny, patrí niekoľko prastarých iteratív, odvodených od slovíes, ktoré v praslovančine mali koreň typu **tĭn-*:¹ *tať* — *tnem* — *-tinať*, *žať* — *žnem* — *-žinať*, *päť* — *pnem* — *-pinať*, *mäť* — *mnem* — *ominať*, *začať* — *začnem* — *začinať*.²

Keď sa v istom — pravdepodobne značne starom — štádiu slovenčiny stal produktívnym tento typ iteratív, pri ktorom sa predlžovala korenná samohláska³, splynulo s týmto produktívnym typom aj mnoho takých slovíes, zdedených z pra-

* Machek píše *-ýňať* // *-ýňať*.

¹ Písmeno *t* znamená akúkoľvek spoluhlásku.

² Podobne sú tvorené aj tvary slovesa *jať*—*jmem*—*jímať*, ale tie nás v tejto súvislosti nezaujímajú, lebo iteratívum sa tu nekončí na *-inať*.

³ Porov. m ô j článok *Úvaha nad slovenskými slovesami na -uvať*, SR IX, 1942, č. 10, str. 294 n.

slovančiny, pri ktorých sa dlhá samohláska vkladala do skupiny korenných spoluhlások, a to tak, že bola pred poslednou spoluhláskou: *pnem* — *-p-i-n-a-t*, *jmem* — *-j-i-m-ať*, *triem* — *-t-ie-r-ať* ap. Tým bol umožnený vznik analogických iteratív typu *zamkýnať* — *zamkýňať*, ktoré sa tvorily od základných slovies na *-núť* / *-ňem*. Spoluhláska *n* (*ň*) patrila tu pôvodne ku kmeňotvornej prípone *-nú-* / *-ňe-*, ale časom pevne prirástla ku koreňu, ako to Machek správne vysvetľuje.⁴ Až potom, keď v jazyku jestvovaly slovesné základy („korene“) *mkn-* / *mkň-*, *schn-* / *schň-*, *tkn-* / *tkň-* ap., bolo možné od nich tvoriť iteratíva *zamkýnať* / *zamkýňať*, *uschýnať* / *-ňať*, *dotkýnať* / *-ňať*, podobne, ako sa tvorily iteratíva od koreňov *pn-* (*napínať*), *jm-* (*prijímať*), *tr-* (*utierať*) ap.⁵

Je, myslím, úplne zrejmé, že tvary *s -n-* (*zamkýnať*) sú tvorené od základu infinitívneho, tvary *s -ň-* (*zamkýňať*) od základu prítomného. V niektorých nárečiach prevládalo tvorenie prvé, v iných tvorenie druhé.

V spisovnej slovenčine máme od prvého vydania Pravidiel tvary *s -n-*. Nepokladám však tento stav v spisovnom jazyku za definitívny. Bude treba vyskúmať, či tvary *s -ň-* nie sú geograficky predsa viac rozšírené než tvary *s -n-*. Napr. v oblasti horného Ponitria od Topolčian na sever, aj v bánovskom kraji, sú známe práve len tvary *s -ň-*.

Okrem toho by som sa prihovárал pre spisovný jazyk za tvary *s -ň-* preto, lebo by sa tak tieto iteratíva priblížili iteratívam toho istého typu, ale odvodeným od slovies tzv. 4. triedy (*činiť* — *vyčínať* aj *plniť* — *naplňať* a od slovies 2. triedy so samohláskovým koreňom (*minúť* — *miňať*, *vinúť* — *zavíňať* aj *hrnúť* — *zahŕňať* ap.). Iteratíva typu *zamkýňať* by sa potom síce odlišovali od starých iteratív typu *zatínať*, ale oba tieto druhy iteratív by sa vždy veľmi dobre rozoznaly, lebo základné slovesá k prvému typu (*zamknem* — *zamknúť* — *zamkýňať*) majú v infinitive koncovku *-núť*, kým druhý typ má v infinitíve úplne iný kmeň: *zatnem* — *zaťať* — *zatínať*, *zapnem* — *zapäť* — *zapínať* ap. Je úplne možné, že by sa časom aj iteratíva typu *zatínať* priklonily k prevládajúcej vrstve iteratív na *-íňať* (1. *vyčínať*, 2. *miňať*, 3. *zamkýňať*). Terajší stav v niektorých nárečiach už tento vývoj naznačuje. Tak zo svojho rodného nárečia (N e d a n o v c e pri Chynoranoch) poznám

⁴ Na ten istý zjav (srastenie časti kmeňotvornej prípony s koreňom) som upozornil pri slovesách na *-uvať*. Porov. v citovanom článku v SR IX, str. 297, pozn. 7.

⁵ Iteratíva typu *zamkýnať* / *zamkýňať* nemožno vykladať prosto analogiou podľa slovies typu *miňať*, pretože by sme tak nevysvetlili tvary *s -n-* (*zamkýnať*), ale iba tvary *s -ň-* (*zamkýňať*).

iba tvary *preklíňať*, *zaklíňať*, kým v spisovnej reči máme *preklíňať*, *zaklíňať*.

Zora Jesenská:

Z PREKLADATELSKÝCH PROBLÉMOV.

(Na margo prekladu Bratov Karamazovcov.)

Posudzovanie prekladov u nás dosiaľ býva nedostatočné, lebo povrchné; zriedka sa stane, žeby kritik porovnal preklad s originálom, zväčša súdi o kvalitách len podľa dojmu. V kritike — povedzme pochvalnej — dočítame sa zväčša len toľko, že „slovenčina prekladu je pekná a preklad plynúny“. Pritom tieto veci, t. j. schopnosť narábať rečou bez mimovoľnej ťarbavosti a kotrbatosti, sú len základom, bez ktorého nik nemôže vykonať ako-tak dobrú prekladateľskú prácu. Mali by byť požiadavkou celkom zrejmou. Ozajstná prekladateľská práca nemechanická, ozajstný vkus a dôvtip, ozajstné využívanie možností slovenčiny pri preklade umeleckého diela (a na takéto preklady teraz myslíme) prejavujú sa v tom, ako prekladateľ zachytil charakter a zvláštnosti slohu pôvodiny. V dobrom preklade musia byť aj rýmy inakšie u Puškina a inakšie u Majakovského, iný sloh v próze u Gogoľa, Turgeneva alebo Dostojevského. Vyberám náročky príklady z jednej literatúry, aby vec bola jasnejšia, ale je to platné pre všetky reči: vycibrený sloh Flaubertov musí byť zachytený v slovenčine inak ako zámerne drapľavý Ramuz, schválne sa odkláňajúci od elegancie zvyčajného slohu francúzskeho; uhládzať Ramuza bola by práve taká prekladateľská chyba ako nezachytiť kultivovanosť Flaubertovu.

V poslednom čase u nás len pri preklade Rilkeho *Zápiskov* M. L. Briggeho (preložil Dr. L. Hanus) dotkli sa recenzenti tohto *umeleckého* problému prekladania. Pritom ukázal sa typický rozpor: v *Eláne* vyčítali mu používanie „irečitých“ a „zemitých“ slov ako nevhodné pre Rilkeho, Kultúra bránila ich ako správne a označila tento preklad za „vrchol prekladateľského umenia slovenského“. Bohužiaľ, ani jeden z recenzentov nepodoprel svoje tvrdenie konkrétnymi dôkazmi a analýzou, teda chvála i hana sú rovnako nepresvedčivé. A nazdáваме sa, že analýza prekladov, kde by preklad porovnávali s pôvodinou, hodne by pomohla našej prekladateľskej kultúre.

Alebo iný príklad: Mikuláša Gacka právom pokladáme za znamenitého prekladateľa z ruštiny, kritici ho zaslúžene chvália, ale nik sa dosiaľ nepokúsil analyzovať spôsob jeho

prekladania, hoci by to bolo veľmi poučné pre iných prekladateľov. Napríklad jeho preklad Gogoľovho Revizora je veľmi smelý; na mnohých miestach ani nie preklad, ale naozaj prebásnenie. Dlhé vety Gogoľove rozdeľuje na dve i tri slovenské, a to nie iba kde-tu, ale skoro všetky. Nebojí sa vynechať niečo, alebo naopak, i vložiť slove i vetu, ktorých v originále niet. Jednotlivé slová prekladá niekedy veľmi voľne. Len niekoľko príkladov:

1. Na delenie vety: Pôvodina: Ja kak budto predčuvstvoval: segodňa mne vsiu noč snilisj kakija-to dvie neobyknovennyja krysy. Gacek: „Ja som už čosi šípil: celú noc sa mi snívalo o potkanoch. Boly dva.“ Doslovne: „Ja ako by som bol šípil: celú noc sa mi snívalo o akýchsi dvoch neobyčajných potkanoch.“

Alebo: Pôvodina: „Vot ja vam pročtu pismo, kotoroje polučil ja ot Andreja Ivanoviča Čmychova, kotorogo vy, Artemij Filippovič, znajete.“ Gacek: „Idem vám prečítať list... Píše mi Andrej Ivanovič Čmychov. (Artemijovi Filippovičovi.) Vy ho poznáte.“ Doslovne: „Prečítam vám list, čo som dostal od A. J. Č., ktorého vy, Artemij Filippovič, poznáte.“

V prvom prípade je veta rozdelená na dve, v druhom až na tri, v prvom vynechané sú slová „akési“ a „neobyčajné“, v druhom oslovenie Artemija Filippoviča.

2. Vložená vetička: Pôvodina: „A vy razvie ne slyšali?“ — „Slyšal ot Piotra Ivanoviča Bobčinskago.“ Gacek: „A vy ste nepočuli nič?“ — „Veď niečo počúvam. Peter Ivanovič Bobčinskij hovoril čosi.“ Doslovne: „A vy ste nepočuli?“ — „Počul som od Piotra Ivanoviča Bobčinského.“

Alebo: Pôvodina: „A čto dumaju? Vojna s turkami budet.“ Gacek: „Čo myslím? Vojna bude! Vojna proti Turkom.“ Doslovne: „Čo myslím? Bude vojna s Turkami.“

V oboch prípadoch Gacek rozšíril pôvodinu.

3. Voľný preklad: Pôvodina: „Tak vot kakoje obstojatel'stvo!“ — „Da, obstojatel'stvo takojе neobyknovenno, prosto neobyknovenno.“ Gacek: „Nuž takáto galiba, hľa!“ — „Veru galiba, a aká galiba!“ Doslovne: „Nuž hľa, aká okolnosť!“ — „Áno, taká okolnosť je neobyčajná, proste neobyčajná.“

Alebo: Pôvodina: „Ja govoriu vsiem otkryto, čto beru vziatki, no čiem vziatki? Borzymi ščenkami. Eto sovsiem inoje dielo.“ Gacek: „Ja poviem s mosta do prosta: prijmem. Ale dar a dar je rozdiel! Kopov, šteňa, sučka... To je celkom iná vec!“ Doslovne: „Ja vravím každému otvorene, že prijímam podplatky, ale aké podplatky? Štence kopovie. To je celkom iná vec.“

Na iných miestach, kde Gogol má prosté oslovenie (Anna Andrejevna!), Gacek dáva „duša moja“, „cipa moja“; miesto *golubčik* dá „fialka“ a podobne.

Podobných odchýlok od textu pôvodiny našli by sme v Gackovom preklade Revizora veľmi mnoho; tu citované, okrem jednej, sú z prvej scény. Ale hoci takto jednotlivé zdajú sa prismelé, preklad Revizora je znamenitý, lebo Gacek neprekladal jednotlivé slová a vety, ale sýtu farbiosť Gogolovho jazyka. Odchýlky od textu, najmä delenie viet, a to i takých, čo by sa celkom dobre dali preložiť nerozdelené — majú príčinu v snahe urobiť slovenský text čo najjaviskovejším. To znamená: vety menej složité, radšej kratšie, spôsob reči blízky spädu hovorenej slovenčiny, slová čo najzvučnejšie.

Keby sme podľa týchto zásad javiskovej reči rozobrali Gackove odchýlky od pôvodného textu, ľahko by sme našli, prečo sú tie-ktoré miesta preložené voľne. Z citovaných azda len vynechanie slova *neobyčajný* z prvého príkladu je nie jasné. Ale napríklad keď *borzymi štencami* preloží *kopov, šteňa, sučka*... vyhol neobyčajnému tvaru *kopovie štence*, ktorý by bol musel dať pri doslovnom preklade. Alebo premeny oslovenia: *cipa moja* a *duša moja* miesto prostého *Anna Andrejevna* dá Gacek do úst mešťanostových vtedy, keď je navrchole nadšenia a až sa tak rozplýva; *fialka* miesto *holúboň* povie Jozef na svojho pána Chlestakova, keď spomína jeho naničhodnosť. Ruské *golubčik* môže mať najrozličnejší citový prízvuk, u nás užíva sa napospol len v nežnom oslovení, až vo veľmi nežnom. Ironickú nótku, ktorú herec musí vložiť do slova, zachytil Gacek v preklade už samým slovom *fialka*, práve tak ako uveličenosť mešťanostovu v osloveniach *cipa moja* a *duša moja*. Tak by sme mohli nájsť príčiny Gackových odchýlok rad-radom a konštatovať pritom zdanlivý paradox, že voľný preklad a odchýlka od originálu môžu zachytiť pôvodný úmysel autorov plnšie a výraznejšie, a to i v próze, ako otrocká doslovnosť. Pravda, prekladateľ potom musí mať veľmi jemné umelecké čutie. Keď porovnáme preklad Revizora s prekladom bájky Karas idealista od Saltykova-Ščedrina, ktorú tiež preložil M. Gacek a ktorá nie je určená pre javisko, ale na čítanie, vidíme, že nemá toľko a takých odchýlok od pôvodiny. Teda Mikuláš Gacek pracuje s veľmi jasným uvedením umeleckého cieľa a keďže narába so slovenčinou naozaj majstrovsky, i pri voľnostiach, na ktorých by stroskotal prekladateľ menej virtuózný, zachytí zvláštnosti, „farbu“ pôvodiny — to, čo je na prekladateľskej práci najťažšie a najpotrebnejšie, čo ju povyšuje do blízkosti umenia. Inak bola by to práca mechanická, ktorú by mohol robiť ktokoľvek.

Pokúsím sa ukázať na konkrétnych príkladoch z vlastnej praxe, z Dostojevského Bratov Karamazovcov, čo tam pokladám za ozajstnú prekladateľskú úlohu; okrem toho ukážem aj to, ako potreba zachytiť odtienky originálu a jeho jazykový charakter núti prekladateľa niekedy aj zámerne odkláňať sa od ustálenej normy, ak chce byť naozaj umelecky presný, to jest ak chce vyjadriť v inej reči a v preklade, určenom pre inú spoločnosť a iný čas, nielen vecný obsah slova a vety, ale aj ich „farbu“, čiže vyvolať asociácie, ktoré vyvolal jazykový prejav originálu, lebo toto citové zafarbenie slova (alebo vety) je v umeleckom diele veľmi významné.

Dostojevskij obyčajne býva charakterizovaný ako spisovateľ, u ktorého reč je vraj božnou vecou, jeho sloh je vraj šedivý a Dostojevskij s tejto stránky nie je nijakým majstrom. No reč Dostojevského, i keď nemá uhľadenosti Gončarova alebo hýrivej farbistosti Gogola, je veľmi charakteristická, svojská a Dostojevskij vyberá slová veľmi starostlivo a presne.

Charakteristické pre Dostojevského je, že i v popisných partiách jeho reč má spád a znaky reči hovorenej (Dostojevskij svoje romány zväčša diktúval); okrem toho má ľahký, ale výrazný sklon k istej zvláštnej hyperboličnosti. Dramatičnosť, búrkovitosť Dostojevského prejavuje sa i v jeho reči, a to i v nepriamej. Míša Karamazov napríklad nielen „govoril“ a „skazal“ niečo (vravel a povedal), ale veľmi často i „zareviel“, „zavopil“ alebo „zaoral“, čo v slovenčine treba zachytávať slovami podobnej výraznosti a hoci a surovej sily (zareval, zaziapal, zrúkol). Podobne slová ako „vlomiťsa“, „vzmostiťsa“ žiadajú si v preklade výber slov podobnej intenzity (vdružiť, vyterigať sa). Nie ich je veľmi mnoho v Dostojevskom, ale sú, a nezachytiť ich znamená už sotrieť napätý, dynamický charakter reči originálu. Ostatne nie je ťažko dobre ich preložiť do slovenčiny, lebo reč Dostojevského hojne sa napája z prameňov reči ľudovej a tento prameň aj u nás je bohatý.

Okrem dramatickosti má v sebe reč Dostojevského i prvky zvláštnej komičnosti — pre ňu má Dostojevskij veľmi vyvinutý smysel, my sa jej tu dotkneme, len nakoľko sa prejavuje v jazyku. Napríklad hneď prvá „kniha“ románu má názov História jednej rodinky — nazvať takú strašnú, nenormálnu rodinu, ako sú Karamazovci, „rodinkou“, ukazuje dobre tento sklon Dostojevského. Takéto vpichnuté slová zvláštnej ironickej farby nájdú sa aj inde. Napríklad: v opise študentských rokov Ivana Karamazova vraví, že mladému človeku dva roky „prišlo očeň solono“. „Solono“, po slovensky *slano*, znamená v tomto súvisi, že Ivan žil chudobne, biedne, ale samo slovo

má v sebe čosi ľudového a čosi akoby posmešného. Český preklad J. Hrubého, ktorý mám naporúdzi, hovorí, že tie dva roky boli *veľke krušny*. Obsah slova správny, farba nezachytená, a teda estetický účinok inakší. V slovenskom preklade použité je *chudopaholsky*.

Zdrobneliny u Dostojevského hrajú veľkú úlohu. Vôbec v ruštine ich je veľmi mnoho, oveľa viacej ako v slovenčine, ale bolo treba dávať v preklade i také, čo u nás nepočuť alebo počuť zriedka a len v ľudovej reči, ak malo mať slovo tú istú výraznosť a citový prízvuk. Keď starý Karamazov je „*pianeňkij*“, bolo to treba povedať nezvyčajným „*opitučký*“, lebo obyčajné *opitý* by nevystihlo ani jeho úplnú opitosť, ani ten, povedala by som, citový pomer, ktorý on ku svojej opitosti má a ktorý je vyjadrený práve slovným tvarom „*pianeňkij*“. (V českom preklade len *opilý*.) Inde ženička z ľudu narieka za mŕtvym synčekom a túži, aby aspoň „*razok*“ prešiel po izbe, aby „*razoček, toľko odin razoček*“ mohla ho zas vidieť. Citové vzrušenie nedá sa zachytiť inak ako tvarmi *razič* a *raziček*, *jedinký raziček*, čo aké sú zriedkavé.

Ale zdrobneliny majú niekedy aj opačnú funkciu. Starý Karamazov pri návšteve v kláštore (v preklade zväčša nechane *monastier* pre lokálnu farbu slova a aby bolo jasné, že ide o kláštor pravoslávny) v kapitole Starý pajác hneď v prvých slovách predstaví sa ako komediant a jeho reč od začiatku je *pokřivěná, je v nej čosí nepřirozeného*. groteskného, pajácovského a tým urážlivého ešte prv, ako by bol povedal niečo vecne urážajúceho. Upozorní, že niekedy tára a hneď začne: „*Přijezžaju liet siem nazad v odin gorodiško, byli tam dieliški, a ja koj s kakimi kupčičkami zaviazal bylo kompanišku.*“ Je to práve jeho spomínané „*táranie*“: všetky tie zdrobneliny sú pajácovské, násilné; musia sa v preklade zachytiť i za cenu rečových násilností. Český preklad: *Přijedu vám jednou — bude tomu asi sedm let — do jednoho města. Měl jsem tam nějaké záležitosti a sešel jsem se v té věci s několika kupci.* Vecne to isté, ale charakter vyjadrovania starého Karamazova, jeho „*táranie*“ zmizlo z takto zliterárnenej vety celkom. V slovenskom preklade: *Prídem pred siedmimi rokmi do istého mestíčka, mal som si tam vybaviť istési vecičky, a s kadejakými kupčičkami som urobil kompáničku.* — *Mestíčko, kupčičkovia, kompánička* sú násilné, ale sú tam náročky; slove *istési* vložené je tiež zámerne, na zvýraznenie. Takéto dodatky alebo preloženie slova bez zvláštnej výraznosti slovom výraznejším, „*aktualizovaným*“, je v preklade nielen dovolené, ale i potrebné: vždy sa nájde nejaký odtienok nepreložiteľný — napríklad v práve citovanej vete *zaviazal bylo*:

keby sa to nevyvážilo farbistejším slovom a obratom inde, vyšiel by preklad oveľa šedivejší ako pôvodina. Pravda, treba dbať, aby prekladateľ neurobil nič, čo by narušilo ducha alebo dikciu pôvodiny: „nič, čo by nebol mohol, a nič tak, ako by nebol mohol povedať i pôvodca.“ (L. Pikulová, Slov. pohľady, r. 57, str. 353.)

Farba slova a charakter vety je niekedy až dôležitejší, ako skutočný, vecný význam slova a vety sám osebe. Příklad: starý Karamazov pri návšteve v kláštore škaredo pouráža mníchov. Igumen na jeho urážky odpovie len citátom z Biblie, o pokore. Karamazov na to: *Tetete, vznepščevachu! i pročaja galimatiu! Nepščujte, otcy...*“ atď. (Kapitola Škandál.) Tieto jeho slová sú vyvrcholením jeho škandálnej urážlivosti, už priamo neznesiteľným, a hneď potom aj odíde. *Vznepščevachu* je zlostne vychytené groteskné slovo s cirkevnoslovanskou koncovkou imperfekta — ostatne v citáte igumenovom takéhoto ani podobného slova nebolo. Sloveso „*nepščujte*“ utvoril si starý pajác sám zo skupiny *pšč* vo *vznepščevachu* a je ono zasa len zlostným porúhaním sa reči Biblie: uráža ním už ani nie mníchov, ale Bibliu. V preklade na takomto mieste je úlohou nájsť výraz nie toho vecného smyslu (*nepščujte* vlastne ani nemá vecného smyslu), ale niečo, čo by bolo práve takým groteskným porúhaním sa reči Biblie, malo v sebe takú istú zlostnosť a surovú urážlivosť. Český preklad toto nijako nevystihuje: „*Ano, ano, podezřívání a tomu podobný galimatiáš! Podezřívejte si, otcové...*“ V slovenčine pomohla som si priechodníkom minulým, ktorý nám dnes zneje veľmi neprirodzene, lebo zo živej reči celkom zmizol, a jeho koncovku *-vši*, ktorou som chcela vzbudiť v dnešnom slovenskom čitateľovi ten pocit, aký slovo *vznepščevachu* budí v Rusovi, použila som ako základ ďalšej vety Karamazova: „*Tatata! Byvši-mavši a podobný galimatiáš! Nespomínajte toľko tie vši, otcovia...*“ Vecný význam je inakší, ale funkčne, ako charakteristika vrcholnej, až neuveriteľnej a pritom pajácovskej neslušnosti starého Karamazova, zdal sa mi najvýraznejším a teda najvhodnejším riešením.

Dostojevskij je veľký majster v priamej reči a jednotlivé osoby sú ňou charakterizované skvostne — nielen tým, čo hovoria, ale aj, ako to hovoria. Povaha, momentálny duševný stav (napríklad surové slová Ivana na návšteve u Smerďakova, keď je Ivan do krajnosti podráždený a k tomu na prahu choroby), kultúra a stupeň vzdelania, národný a sociálny pôvod, postavenie — všetko sa zrkadlí alebo, presnejšie povedané, všetko sa prezradí priamou rečou, jazykovým prejavom. Niekedy slová z priamej reči zasahujú i do nepriamej: preto pani Cho-

chľakovú v preklade v nepriamej reči nazývam „pánsky“ maminčkou, Snegirevovú mamičkou (v originále mameňka a mamochka); Poliáci sú i v nepriamej reči *panove*; i dvojenie neprirodzenej osobe preniká aj do nepriamej reči: Aloša sa pri príchoде domov dozvie, že *Ivan Fiodorovič už pred dvoma hodinami odišli, prosím*, t. j. dozvie sa od služobnice, ktorá takto dvojí.

Pritom v Bratoch Karamazovcoch sú osoby najrozličnejších stavov a vzdelania, od najširšieho ľudu (veriacie ženičky v kláštore, kofy na trhu) cez lokajov, cez pololudového pôvodu Grušeňku, cez mníchov rozličného charakteru a kultúry, cez polovzdelaných zemanov (Míťa) a ľudí sociálne vyradených a klesajúcich na dno biedy (Snegirev a jeho pomätená žena) až po veľkosvetské dámy (Chochľaková, Katerina Ivanovna) a ľudí s vedeckými ambíciami (Ivan). Všetky tieto vrstvy bolo treba i v preklade jazykove charakterizovať a odlišiť, ako je to v pôvodine.

Najťažším problémom z toho bola cirkevná, bohoslužobná reč, v originále cirkevná slovančina, ktorá rozličným spôsobom zafarbuje vyjadrovanie celého radu osôb. Nájdeme ju v priamych citátoch, napríklad v kapitole Kána Galilejská, citáty z Biblie sú priamo uvedené v reči niekoľkých osôb, Snegireva, Ivana, čerta a iných, kde miesto hneď odchodným jazykovým charakterom vylupne sa ako citát veľmi starodávny, a tým vlečie za sebou množstvo asociácií (napríklad v Ivanovej reči v kapitole Vzburá *jako boží* miesto ruského *kak bogi*). Ale okrem toho vplýva na jazykový prejav iných osôb rozličným jeho stvárňovaním. Pobožný mudrlant Grigorij kde-tu užije slovo alebo obrat z nej, nie ako citát, ale ako časť slovnej zásoby prostého človeka, ktorý často číta náboženské spisy v cirkevnej reči. Cirkevná reč celkom zľahka prifarbuje hovor vzdelaných a inteligentných mníchov, otca Zosimu, otca Pajsija, dáva mu čosi slávnostného, odchodného od hovoru obyčajných svetských ľudí; a ona celkom spotvoruje reč mníchov nevzdelaných a neinteligentných, ktorí hovoria miešatinou slov celkom nevybrúsených, ľudových až do nárečovosti, slov z reči bohoslužobnej a slov jej vplyvom znetvorených, ktoré v originále nie sú ani poriadne ruské, ani poriadne cirkevnoslovanské. Teda bohoslužobný jazyk, odchodný od ruštiny, pomáha Dostojevskému charakterizovať ľudí, ich stav (mníšsky), povahu (Grigorij), inteligenciu a vzdelanie.

V slovenčine bola iba jedna možnosť, ozaj dobrá, urobiť to isté — v použití bibličiny. Je síce bohoslužobnou rečou len časť národa, ale vyhovelá všetkým požiadavkám a dalo sa s ňou znamenite narábať: je to iná reč (ako v originále cir-

kevná slovančina proti modernej ruštine), má výrazný charakter obradovej reči cirkevnej, práve tak u nás pôsobí na jazyk niektorých ľudí pri niektorých príležitostiach a práve tak u vrstiev nie dosť vzdelaných užívaná je v nečistej forme, pomiešaná s obyčajnou hovorovou rečou. Jestvuje síce Biblia v bernoláčíne, z ktorej by sa boly dali vybrať citáty, ale bernoláčinu necítíme ako výslovne cirkevno-obradovú reč, nie je tak ani v praxi užívaná a v podstate nie je to vlastne reč archaická, ale nárečie, tak ju i cítíme. Je nemysliteľné, aby vzdelaní mnísi kedy-tedy zabehli do bernoláčiny, lebo by to bolo zabehnutie do západného nárečia; a ani u nevzdelaných nedala sa použiť, lebo tam bolo treba miešať dvojaké vrstvy slov: ľudových a „cirkevných“, ľudovej reči celkom cudzích. Dať im do úst miesto slov bibličiny bernoláčinu — to znamenalo vlastne urobiť ich reč nárečovou, teda nedosiahnuť potrebného účinku, ale čohosi celkom iného. Teraz v slovenskom preklade hovoria nevzdelaní mnísi (obdorský mních a otec Ferapont) takto: „*vstaniž!*“ „*odkuľ ťa donieslo?*“ „*Nyní pohania rečú, že sa netreba tak pôstiť.*“ „*Stôl náš, podľa drelejského pustovného takto jest usporiadaný: ... Vo svätý Veľký štvrtok jíme jedlá nemastené, pijeme víno a suchým niečim zajiďame. Neboť už v Laodikii cirkevný snem o Veľkom štvrtku takto pravi: „jakož nesvedčné jest o štyridsaťdennom pôste v posledný týždeň štvrtok nedodržeti a celý štyridsaťdenný zneuctíti.*“ Tak je u nás. Ale čo pak je to v porovnaní s vami, veľiký otče...“ Kde sa neshovárajú o cirkevných veciach, vrstva cudzích slov mizne a hovoria prostou, trochu hrubastou slovenčinou. Vzdelaní mnísi majú reč správnu a uhladenú, cudzie slová — ani z bibličiny — nedali sa do nej miešať, lebo vzdelaní ľudia u nás ich okrem citátov nepoužívajú. Ich reč odchyľuje sa od obyčajnej reči len kde-tu nezvyčajným tvarom (vokatív ako *mládenče*, *priechodník minulý*, v živej reči inak celkom neužívaný) a zvláštnym slovosledom: „*Aké milé bude duši jeho, zastavšej v strachu pred Hospodinom...*“ „*stopu svoju špinavú nechávaš na nej...*“ „*už tým si do neho zlé semä zasial a vyklíči ono azda...*“ (Z besied a poučení starca Zosimu.) Pre Grigoria bolo dosť kde-tu slovec *ponevác* a podobné. Rozumie sa, keď už pre dobré vystihnutie originálu a zámerov autorových bibličina (t. j. čeština) vnikla do reči niektorých osôb, bolo treba dať i citáty z Biblie v bibličine všade tam, kde ich originál mal v cirkevnej slovančine. Tobôž, keď okrem logiky žiadala si to i výraznosť: archaický a obradový charakter bibličiny dodáva napr. kapitole Kána Galilejská slávnosť cirkevnej, nekaždodennej reči. (Analogickým prípadom sú napríklad

latinské citáty a ich umelecká funkcia v pôvodine i preklade Claudelovho Zvestovania.) Použitie bibličiny vynútili si teda umelecké príčiny. Pravda, kde v pôvodine bola Biblia citovaná rusky, v preklade je citát slovenský.

Na hovore Nerusov v Bratoch Karamazovcoch badať viac alebo menej vplyv materinskej reči; v reči vyšších vrstiev nájdú sa cudzie slová, ktoré by sa ľahko dali nahradiť slovenskými, ale použité sú zámerne ako charakteristika (vizita, frapovalo ma to, delikátne city a pod.). Niekedy sám fakt, že ide o hovorenú reč, žiadal si zmenu normálneho slovosledu, vetu trhanú alebo kusú, najmä keď hovoriaci bol rozčúlený. „Ústa jej hrdé hovorily, ale nie srdce“, povie Grušeňka, veľmi vzrušená, lebo chce zdôrazniť slovo *ústa*. Prikladom deformácie jazyka, ktorý charakterizuje postavu, je hovor Smerďakova. Je v ňom čosi pokriveného a veľmi odporného. Lokaj Smerďakov pohŕda ľuďom i jeho rečou a chce by hovoril ako pán; ale je z toho len karikatúra. Slovosled je pomotaný, slová spotvorené. Smerďakov to povie literárne „*pán bol*“, to zadvojí celkom ľudovo i neprítomnej osobe (a možno i v tej istej vete) „*pán boli chorí*“, to spletie z tohto dvojenia i takú vec, ktorú by nezmotal, keby sa nebol odtrhol od ľudovej reči: „*Čože, ja by som vám i teraz mohol povedať, že oni sú vrahovia*“, povie a pod tým „*oni sú vrahovia*“ myslí len jednu osobu, Mítu. Povie *detinstvo* miesto detstvo, lebo chce hovoriť pánsky; slová „*ten samý*“ pchá ešte i tam, kde ich vonkoncom netreba: „*chceš mať čistého, nuž na ti toho samého čistého*.“ Na otázku, prečo sa usmial, odpovedá Smerďakov takto: „*Ale ja ohľadom toho, prosím, že aj keď skutok toho chváľitebného vojaka bol veľmi veľký, prosím, podľa mňa by nebolo nijakého hriechu ani v tom, keby sa v tejto prípadnosti bol zriekol Kristovho, napríklad, mena a vlastného krstu, aby tým ratoval život pre dobré skutky, ktorými by v toku časov bol vykúpil zbabelosť*.“ Zoštylizujte túto vetu správne (ako je v českom preklade), a budete mať „obsah“ ten istý, dozviete sa z nej o náhlade Smerďakova na vec, o ktorej debatuje, ale nie o ňom samom. Takto je typická pre Smerďakova práve svojimi chybami, zle užitými slovami — *chváľitebný vojak, prípadnosť*, — so slovosledom *Kristovho, napríklad, mena*, s ľudovým *ratoval* v susedstve „*pánskeho*“ (v očiach Smerďakova) obratu „*tok časov*“, s opakovaným *prosím*.

Slovko *prosím* v slovenskom preklade je náhradou za ruské „s“: je to vlastne skratka *sudar* „milost'pán“, a v reči pokladajú ho Rusi za znak poníženej úcty. Dnes pravdepodobne už ho nik neužíva, v časoch Dostojevského užívaly ho už len osoby podriadeného postavenia, konkrétne v Bratoch Karamazovcoch

lokaji a príživníci. V českom preklade je proste vynechané, v slovenčine nahrádzala som ho slovom *prosím* u všetkých osôb, len Snegirev hovorí miesto „s“ *prosím pekne*, lebo u neho je táto rečová črta najmä dôležitá ako typický znak ponižnosti a ubitosti. Teda tú istú vec prekladala som v jednom diele dvojako, lebo jej funkcia v prípade Snegireva bola významnejšia.

Z týchto poznámok na margo dvoch prekladov, Revizora (ktorý by si zaslúžil podrobný rozbor pre svoje celkom výnimočné kvality) a Bratov Karamazovcov, chcela som len ukázať na rozličnosť problémov, pred aké sa dostane prekladateľ umeleckého diela. Našlo by sa ich hodne viacej; v ruštine napríklad možnosť použitia ruských slov, pokiaľ ich potrebujeme pre lokálny kolorit, alebo otázka častých priechodníkov, ktoré by v toľkom počte boli v slovenčine neznesiteľné. Ale vybrala som náročky len tie, čo majú niečo spoločného s umeleckou stránkou. Vysvitá z nich síce, že slobodno sa náročky odkláňať od originálu i náročky narúšať normu spisovného jazyka, ale neznamená to, že je dovolené robiť čokoľvek a byť nedbanlivý v presnosti odtienku alebo v úcte k vlastnej reči. Odchýlky, či od pôvodiny, či od normy, musia byť odôvodnené a znamenať plus, nie mínus. Rečovú čistotu a správnosť treba žiadať, ale ony sú nie jediným kritériom. Každý spisovateľ, ba každé dielo má svoje problémy, lebo má svoju individualitu, šablóna i pri prekladaní by bola smrťou umenia. Prekladať znamená včítať sa do ducha pôvodiny a do úmyslov autorových, ak chceme, aby preklad mal tú istú silu a výraznosť.

Ján Žigo:

DEJINY DVOJHLÁSOK V SPISOVNEJ SLOVENČINE.*

(Pokračovanie.)

2. Pjsně a Zpiewanky.

a) Všeobecně o nich.

V sbíraní ľudových piesní Ján Kollár a Pavol Jozef Šafárik neboli osamotení. Už roku 1814 v Hromádkových Prvotínách pěkných umění Hanka — podľa inoslovanských vzorov — nabádal sbierať ľudové piesne.

* Začiatok tejto štúdie vyšiel v Slovenskej reči, roč. VII, 1938—1939, str. 168—189, a 1 pokračovanie tamže, str. 252—281. Pre rozličné príčiny som ďalšie pokračovanie neuverejnil, hoci rukopis bol celý ho-

Na Slovensku začali sbierať ľudové piesne dávno predtým už Matej Holko st., Ján Buoc z Boce a Samuel Rožnaj. Šafárik Hankovu výzvu znovu opakoval v novoročnom čísle Prvotín 1817. roku. Sbierať mu pomáhali František Palacký, Ján Benedikti-Blahoslav a Kollár. Ale Blahoslav onedlho ochladol v sbieraní a tak dvaja hlavní pôvodcovia týchto Pjsní sú Kollár a Šafárik, hoci na titulnej stránke Kollár vôbec nie je menovaný. Kollár totiž nechcel byť menovaný pre predsudky vtedajšieho duchovenstva, ktoré sa nezaujímal o „pochabé“ piesne. Šafárik chcel, aby na titulnej stránke bolo: „sebrané a vydané od Pavla Josefa Šaffařika, Jana Staršího ... a Jana Blahoslava“, ¹ lež Kollár radšej sa vôbec nemenoval ani kryptonymom a skryl sa za slová „a giných“.

Vyšly pod názvom „Pjsně swětské Lidu slowenského w Uhrjch. Sebrané a wydané od Pawla Jozefa Ssaffařjka, Jana Blahoslawa a giných. Swazek prwnj. W Pessti 1823.“

Pôvodne ich chcel usporiadať a pripraviť do tlače sám Šafárik, neskôršie, keď začal sbierať materiál pre dejiny slovenských literatúr, sveril to na starosť Kollárovi, ktorý napísal k nim aj obsiahly prívět. — Ťažším problémom bolo rozhodnúť, akým pravopisom ich vydať. Škoda, že nie sú uverejnené aj Kollárove odpovede, takto sme utisnutí len na Šafárikove listy,

tový. No jednak, aby štúdia nezostala torzovitá, uverejňujem teraz jej dokončenie. — Pri tejto príležitosti prosím majiteľov VII. roč. SR, aby si láskavo opravili tlačové chyby v predchádzajúcich častiach. Sú to: str. 168, r. 24: národne (nie: národné); str. 173, r. 30: Sto dvadsiatich platich rokoch; str. 174, r. 2 odspodu: rozumej: (v texte dvojbodka vystala); str. 175, r. 9: šúdiertvo (nie: šdlerstvo); str. 179, r. 4: no (nie: na); str. 182, r. 7: řědjm (nie: řědjem); str. 184, r. 11: consonae (nie: cosonae); str. 185, r. 3 a 4: viď str. 183 (nie: viď str. XX); str. 186, r. 1 odspodu: ináč je udaná II, III..., = Zora II, Zora III, ...; str. 257, r. 29 a str. 260, r. 8 by vlastne malo byť Hrkeř, Hrkřova (nie: Herkel, Herklova); str. 267, r. 9 odspodu: v. str. 266 (nie: v. str. XXX); str. 269, r. 15: I. Kedy je v Zore ou (v texte I. vystala); str. 274 k poznámke ⁸ doplní citát z Hurbanovho Ľudovíta Štúra (Spisy Jozefa Miloslava Hurbana, diel šiesty: Ľudovít Štúr, kniha druhá. V Turč. Sv. Martine 1938, str. 267): „Moravania a Česi urážajú nás vždy a vždy, jedni schválne a vedome, druhí z nevedomosti alebo z akejsi analógie, keď v Morave žijúci Slováci sami tiež to činia, že hovoria a pšu: „nářečí slovácké; komitát slovácký“, slovácky sem a slovácky tam, kdežto živá duša na Slovensku tak nehovorí a nepíše. Ako by to Čechom chutilo, keby sme my im núkať chceli: „Čechácký kreisamt, čechácké nářečí! V Jungbunzlavě židům okna vytloukli“ a p. A predsa oni tak pšu, ako sa im páči, a nie ako si sám národ menuje i svoje nářečí, i svoje mestá i svoje stolice alebo župy. „V Stomfě, v Bazíně, v Lanšici, v Wartbergu“, namiesto v Stupavě, v Pezinku, v Čeklísí, v Senci atď. Najväčšími ale dopaľuje nás ten „slovácký komitát““

¹ ČCM XLVII, 1873, str. 389.

hoci by sa bolo priam pýtalo publikovať ich postupne od obidvoch v chronologickom poriadku list-odpoveď atď.

2. febr. 1823 píše Šafárik Kollárovi: „Co se pravopísebnosti týče, dle mého domnění by se ohled zvlášt na ty Slováky bráti měl, kteří i Čechů a Moravanů, i Poláků a Rusňáků jednak vzdálení jsou . . . Dlouhé a krátké samozvučky budťež všudy dokonale odděleny a vyznačeny. Co jen některým krajům, stolicem nebo městečkům přislouchá, zde neměj místa; sice bychom musili tu i tam psáti: *kvaň* (*kuoň, kůň*), *šva* (*čo*). Skoumati sluší, co jest u vyslovování všem téměř Slovákům společné. Tak bych praeterita nikde nepsal: *išov, išou*, nýbrž: *išol*, (nebo toto nic jiného není, než hrubé vyslovení *l*, a větší část Slováků, i prostého lidu mluví: *viděl, išol, jedol*, nežli *viděv, išov, jedov*).“²

V dopise k tomuto listu podáva už hned' aj rady, ako si on ich vydanie predstavuje³: „Za základ budiž česká pravopísebnost vzata. V čem se slovenčina od češtiny dělí, to všudy vyznačeno buď! Na př. česká víra u Slováků *viera* (nikoli *vjera*, nebo *j* znamením dlouhého *i* přestati musí). Či snád myslíte: *vgera*? Ale staří Čech. psávali: *viera* etc. Tak všudy: *rieka*, *bielý* etc. Naproti: částice *ně* (u Poláků *nie*) poněvadž se tak vyslovuje, jako u Čechů, budiž psána *ně*; tedy *němám, něviděl* a dle toho na tituli: „*Slovenskié svet skié piesně*.“ . . . Jak ale sociativ *dobrau, milau*, či: *dobrou, milou*? — Dlouhé *u* tuším ne jak Čechové *au*, nýbrž *ú*; *trninu vyrúbám*, etc. — Jak české *jsem*? *som* či *sem*, jak *se*? *sa*? Vidíte, že věc ta mnoho nesnadností má. Doložím něco na příklad, jak by se asi — dle mého nepředsudného zdání — psáti mohlo.

Pod Dunajským mostom
Tam se husy perú:
Kde největší láska
Tam se něpoberú.

Piesně moje plesné,
Ver já vás vela viem;
Ked já s tiato puojdem,
Kdeže já vás podjem?

Na vysokej hore
Dievča seno hrabe:
Já bych mu pomáhal,
Ale němám hrable.

Zalúbila som ho,
Čo já muožem z toho?
Ked ho líbit budem,
Čo koho do toho?

Ruža som já ruža,
Počím němám muža:
Ak budem mat muža,
Spadne so mnia ruža.

Vysoko zornička:
Dobru noc Anička.
Eště vyššie nebe,
Panboh daj aj tebe.

² Tamže, str. 131. — V prvom sväzku naozaj *l*-ové part. všade je písané *s -l*; v druhom sväzku a v obidvoch dieloch *Zpiewaniek* sú už miešané, raz *s -l*, raz *s -u*.

³ Tamže, str. 134—5.

Dobrú noc, dobrú noc,
Ale ně kažďymu;
Len tomu milymu
Suhajku švarnymu.

Dobrú noc, dobrú noc,
Ale ně kažďymu;

Len tomu dievčatku,
Čo ja chodím k němu.

Pod Muránom v téj dolině
Čierný havran vodu pije;
Pije, pije v veľkom žiáli,
Že má milú v cuzom krajl."

Druhý sväzok vydal Kollár r. 1827 už s titulom Pjsné swětské Lidu slawenského w Uhrách. Šafárikova účasť na ňom je veľmi malá, Benediktiho vôbec nijaká. Vo všetkom s ním Šafárik ani nesúhlasil, lebo v ňom „sunt bona mixta malis“.

Miesto 3. sväzku Kollár zorganizoval viac sberateľov ľudových piesní (ich mená oznámil v Zp. II, 501—506; je ich 95) a vydal r. 1834—1835 dva veľké sväzky, nazvané Národné Zpiewanky čili pjsné swětské Slowáků w Uhrách gak pospolitého lidu tak i vyššich stavů, sebrané od mnohých, w pořádek uwedené, wysvětlenjmi opatřené a wydané od Jana Kollára. Děl perwý. Wydánj hogně rozmnoženě i perwé dwa tištěné swazečky w sobě obsahujcej. W Budjně w Král. uniwersické tiskárně. 1834. — Díel druhý vyšiel r. 1835.

Aj Kollár uvádza poznámky o pravopise (II, 473), ktorého sa pridržiaval v Zpiewankách. Na cit. mieste spomína stawenie ako vzor, podľa ktorého on skloňuje verbálne substantíva. Skloňuje ich takto:

„Singular:			Plural:		
N.	ie (ia)	stawenie	N.	ia	stawenia
G.	ia	stawenia	G.	j	stawenj
D.	iu	staweniu	D.	iam	staweniám
A.	ie (ia)	stawenie	Ác.	ia	stawenia
V.	ie	stawenie	V.	ia	stawenia
Loc.	iu	staweniu	Loc.	iach	staweniách
Inst.	iem (jm)	staweniém.	Inst.	iami	staweniámí.

Líši sa teda od spisovnej slovenčiny v lok. sg. *staweniu* a v inštr. sg. *staweniém*, ktoré sú v literárnej reči: *stavaní*, *stavaním*. Tieto odchýlky zachováva v celých Zpiewankách.

Keď odôvodňuje, prečo píše *ia*, *ie*, a nie *ja*, *je*, stavia sa na stanovisko Šafárikovo, že „j u Čechů dlauhé i značj, w těchto pak syllabách dlauhé i mjsta nemá; u giných národů značj j spoluhlásku čili konsonu, w těchto pak případech konsona státi nemůže, proto, žeby předcházejcej konsonu twerdau činila, která však měkce znj. Wůbec litera j zdá se nám příliš mnoho těla a masa mjtí k poznačenj suptylné slowenské dwoghlásky *ie*, *ia*, *iu*. — Proč neznačjme všudy znakem dlauhosti dwoghlásky *ia* *ie* *iu*?“ Odpověď: poněwadž, gako diphtongy, už samy sebou, swým přirozenjm, dlauhé gsau; *ia* *ie* *iu* nic giného ne-

gsau, než $i+a$, $i+e$, $i+u$. K vyslovenj *ia* dwakrát je wjce času usta potrebugi, nežli k vyslovenj pauhého *i* nebo pauhého *a*. „*Diphthongus longa est in Graecis atque Latinis.*“ Toto pravidlo o všech řečech platj. Latinské slovo *mensae*, powstalo z *mensa-e* tak gako české znamenj ze znamení-*e*. Tak slowenské diphthongané syllaby Čech, vokalizugeli ge, wšady ge prodlužuge k. p. šialenost', česky šljenost aneb šálenost, *wiera*, *wjra*. Proto už starj slowanštj Grammatici dobře to cjtili a tyto dwoghlásky wšudy co dlauhé užjwali.“ (Zp. II, 484.)

Značným nedostatkom Zpiewaniek aj Pjsní je, že niet v nich jednotného pravopisu. Napr. v Zp. I, 222, 239: *děwčatko*, *děwčátko*, *diwčatko*, *diowčatko*, alebo 350: *masára*, *másiari*, *mesiari*, *masiár*, *masiar*, 223: *nemožem*, *nemóžem*, ďalej píše sa *nag-* i *nay-*, mäkkost' *e* sa zavše označuje, zavše nie: *zahyne* — *lipině* (23), ba v Pj. II aj dvojhlásky sa rozlične označujú: *potěssenjě* 45, *stworenje* 91, *draszssjá* 55, *pessja* 74, *stworenja* 91, *wjaceg* 93, *musjá* 112 a proti tomu: *kamenie* 32, *siala* 65, *pierečko* 67, *bielá* 67, *wiác* 92, *newediá* 112 a pod.

Svojím žičením slovenčine, odporom proti češtine a nado všetko vydaním Pjsní a Zpiewaniek Kollár i Šafárik zaslúžili sa jedinečne o spisovnú slovenčinu. Tak ich ocenil aj Vlček⁴: „Obracajme vec ako obracajme, Kollár a Šafárik sú pôvodcovia nielen slovanského, lež i kmeňového povedomia Slovákov; oni sú *otcovia dnešnej literárnej slovenčiny.*“ A podobne aj v Dějinách české literatury (IV, 1931, str. 121): „Teorie i praxe školy Štúrovy má v „Zpěvankách“ svůj hlavní popud a pramen.“ Za takých pokladal ich aj Andrej Sládkovič v odpovedi na Hlasy⁵:

„*Otcovja drahi! něhñevajte sa
Na đeje vlastnjeho ducha,
Vi wodu lžali na tje kolesá,
Vám hnuťja jeho prislůcha.*“

Tak súdil o veci aj J. M. Hurban⁶: „Vidaňím zpjevanjek národních slovenských kroz Kollára, bola prujší raz silñejšia iskra činnosti hoďená do národu... To aj skutočne rozkvasilo národ, rozkvasilo ale k životu. Kollár odkljau istje životnje živil od nežitja, wśledki ale ich života ñebou už v stave utrí-

⁴ Dejiny lit. slk., 1923, str. 65.

⁵ Orol Tatránski II, 1846/47, str. 297.

⁶ Slovensko a jeho život literárni, SP I, 1851, 4, str. 129. — Netreba už vari vážne polemizovať s takými tvrdeniami, ako napr. V. Vážný (Spisovný jazyk slovenský. Čsl. vlastivěda, II. 1936, str. 163): Tak zrození Štúrovy slovenštiny bylo především věcí politické účelnosti národní politického záměru, jak zvláště přesvědčivě dokázali Milan Hodža a Albert Pražák.

mať v poslušnosti. Zpjevanki jeho vzkriesili život slovenski, volní neobmedzení, určovaní len ideou v živote samom ľudu a podaním národným rosenou a vlašenu.“ Podrobne zaoberal sa Kollárom J. Škultétý v odpovedi na anonymnú brošúrku Meakulpinského⁷, nazvanú Slovenčina.⁸

Darmo Kollár napísal do predhovoru k prvému sväzku Pjsní (XXIII), že ich vydáva preto, aby Čechov upozornil na tie vlastnosti slovenčiny, ktorými ona vyniká nad češtinu, a aby ich teda prevzali do češtiny. Darmo pateticky rečnil (V): „Tato weliká rozličnost... podporowána pak býwá gesstě wjce... nowým, nesšťastným podnikánjm některých kautných spisowatelů gesstoby njzké ssarywary každé dědiny a osady k důstognosti literaturské powýssiti žádali...“ Pjsně a Zpiewanky vykonaly poslanie, ktoré v nich naozaj bolo, a nie to, ktoré im chcel dať Kollár.

Áno, Zpiewanky účinkovali dvojako: obsahom a formou. Svojím obsahom viedly k tomu, že súčasní básnici začali básniť podľa prstonárodného tónu a formou viedly k spisovnej slovenčine, tak ako ju uzákonil Štúr.

Aby sme ukázali, akou rečou sú písané Zpiewanky a Pjsně, podávame tu podrobný ich rozbor s hľadiska dvojhlások a trojhlások, ako najrázovitejších vlastností slovenčiny.

b) Rozbor z hľadiska dvojhlások.

I. Dvojhlásky, ktoré píšeme aj v terajšom pravopise.

I. ie.

A) Prípady v ktorých sa teraz dvojhláska *ie* nepíše.

Nom. sg. n. adj.: *garnié* (žjtko) 304⁹, *takuo poslednie rozlúčenia* 176; gen. sg. m. adj.: *bohatieho* 394, *druhiého* 270, *samiého* 272, *sladkieho* 275, *takiého* 69; dat. sg. m., n. adj.: *druhiému* 95, *horniému* 118; nom. pl. m. subst.: *ľudie* 95; nom. pl. m., f., n. adj. a zám., *akié* 305, *čie* 59, *dobrie* 293, *drobnie* 270, *druhie* 158, *hornie* 183, *hrdie* 79, *kučerawie* 77, *ľudskie* 100, *ľudskie* Pj II 90, *onie* 144, II 3, Pj II 104, *peknie* 70, 362, *sivie* 74, *starié* 242, *súsednie* 174, *takie* 16, 77, *welkie* 349, *zelenie* 158, 275, *žltie* 71; lok. pl. m. subst.: *baraniech* 328, *zubiech* 351; v koreňoch slov: *powiedati* 94, *na mog' wieru* 224.

⁷ 5. februára 1939 zomretý ev. farár Ladislav Novomestský. — Iný podobný hanopis Slovákovi je jeho knižočka „Co hatí Slováký?“. Por. o ňom aj nekrológ v Cirkevných listoch (53, 1939, str. 120—2).

⁸ SP XXIV, 1904, str. 668—672.

⁹ Ak je uvedený len číslo, znamená to str. v Zp. I., ináč je udané II, Pj. I. a pod.

B) Prípady, v ktorých je v Zp. a Pj. ie.

a) V tvarosloví.

Nom. sg. n. subst.: *bozkanie* 185, *kamenie* Pj II 32, *lúčenie* 120, *mátanie* 13, *milovanie* 191, *naučenie* 97, *pálenie* 19, *perie* 232, *polehčenie* 121, *porantanie* 7, *potéšenie* 72, Pj II 45, *pozdravenie* 95, 105, *šťestie* 68, 350, *stvorenie* Pj II 91, *ubochie* 290, *werbowanie* 35, *weselié* 233, *wylomenie* 105, *zdravie* 90, 177, *zpiewanie* 60, *žehnanie* 185;

gen. pl. f., n. subst.: *čižiem* 256, *čižmičiek* 240, *díel* 36, *díowčeniec* 81, *hrušiek* 249, *liet* 272, *owiec* 158, 225, *pesničiek* 62, *striel* 329;

nom. sg. n. a nom. pl. m., f., n. adj. a adv.: *božíe* 29, 153, *cuzié* 145, 252, *cudzié* 172, 283, *červenje* Pj II 109, *čie* 264, 291, *dlužšie* 235, *horšie* 275, *inakšie* 244, *krajšie* 76, 135, 251, *lepšie* 68, 84, Pj II 107, *slabšie* 235, *smutnéjšie* 114, *sobotnagšie* 36, *ťažšie* 107, 112, *tretie* 272, *wernégšie* 114, *weselegšie* 84, *wolučie* 138, 196, *woňacie* 138, *wyšie* 179, 184, *zwáracie* 221;

gen. sg. m., n. adj.: *božieho* 5, *cuzieho* 121, 229, *horšieho* 276, *kragšieho* 75, 186, *lepšieho* 270, *skupšieho* 276, *tretieho* 389;

dat. sg. m., n. adj.: *nagmenšiemu* 315, *Staregšiemu* 244, *tretiemu* 232;

prípoma -owie: *Zuza Chrbatowie* 88, *Jančušowie* 312, *Mlynarowie* (uradnjk) 295, *Samuhlowie* 88, 132, *súsedowie* (Janjk) 96, 172, 231, 318, 284;

prípoma -iec: *čepiec* 7, 232, 245, 284, *hrniec* 9, 298, 317, *koniec* 99, 243, *weniec* 81, 243, 307;

rozličné deminutívne prípony: *pár holubienec* 343, *hrdielce* 63, 253, *koliesko* 179, 288, *kukulienka* 88, 258, 289, *masielce* 315, *nedielka* 140, *ocielka* 196, *okience* 102, *okienko* 229, *oriešok* 264, *pierce* 142, *pierečko* 6, 140, Pj II 67, *pierko* 6, 89, *plienky* 5, *plienocky* 152, *postielka* 173, Pj II 110, *postielečka* 177, II 5, *postielkyňa* 5, *powiesence* 311, *pradulienky* 312, *prstienek* 247, *ratoliestka* 236, *slniečko* 16, *srdiečko* 137, *studienka* 31, 315, *ženka* 331, 392, II 7;

slovesá: *zahudiem* 207, *išiel* 136, *metie* 232, *nesiem* 135, *nesie* 121, *nesiete* 3, *oblečiem* 168, Pj II 51 (*oblečjem*), *pasie* 291, 333, *pasie* 138, 148, *pečiem* 274, 318, *pečie* 252, *pečieme* 83, *rozpletiem* 245, *napradie* 312, *rastie* 83, Pj II 110, *zarečiem* sa 196, *rečie* 252, *tečie* 29, *trasiem* 135, 359, *trasie* 138, 148, *wediem* 79, *wezieme* 242; *hynie* 68, *neminieš* 85, *minie* 40, *minieme* sa 40, *rozpomeniem* 360, *nezapomniem* 219, *zpomenieš* 211, *rozpomenie* sa 62, *tenie* 145, 244, *načrieti* II 4, Pj

II 39, mrieti 22, 107, podiet se 346, podiem 62, nerozumie 353, sediet 140, 193, nesmiem 100, 213, nesmieš 245, nesmie 101, 231, šediviet 272, neumie 84, neumiete 210, uzriem 36, wediet 35, widiet 102, 113, 122, nezdiwiem sa 96, zelenie sa 145, 150, zvediet 78; beriem 153, berieš 211, 222, berie 80, berieme 267, 316, oriem 79, 161, 286, orie 279, 285, periem 211, perie 131, 388, 389, žerie 11; atem. slovesá: wiem 36, newieš 64, Pj II 49, newie 11, newieme 239, powiem 37, powie 7, 110, powieme 95; iterat. príp.: -iewať: bawiewagú Pj II 109, brodiwáš 172, chodiewať 60, 61, 75, obliwati 24, márniewau 200, nociewáš 161, nosiewať 141, 312, omdliwá 232, osiewať 59, ostariewati 363, prewiewá 23, robiewať 165, wodiewau 195, Pj II 74, woniewau 147, woziewá 280, wrawiewau 110, wysmiewať 41, 201, wytliwati 212; -iekať: obliekať 41, wyzliekati 367; -ielat: posielat 140, postrielali 321, rozosiela 233, 340, stielala II 5, postielat 108; -ierať: prestierať 235, 308, umierať (zo-) 107, 199, utierať (wy-, zo-) 29, 85, wywierá 107, 199.

b) V koreňoch slov.

Barbier 89, bieda 8, biedny 36, 353, biely 31, bielisko 312, bieliť 60, 312, bielený 236, 311, bielunkom 384, bielušký 78, boliengowé 244, briežkom 374, Pj II 88; čiérňawy II 9, čierný 15, Čierných Mariena 221, čriewičky 23, čučorietkami Pj II 100; diera 10, 364, dierka 260, Pj II 100, dieti sa (podiet sa) 305, dieta 5, dietky 143, 305, 341, dietočky 315, dolietala 347, doniesla 144, dowiedli 9, driečnj 42, driek 88, 131, nedriemala 126, 175, driemká sa mi 175, driemota 295, 325, Drienok 301; po Erdieli 13; fiertoch 285, fortielný 106; gawalier 81, granatier 112, gľieda 372; hrieč 5, 88, 264, hriešný 282, 334, hwiezda 200, hwiezdička 70, 194; chlieb 183, 214, 230; kašiel 149, kawalier 384, kiéže 87, klietka 62, Pj II 91, kolocier 151, kušnier 351, kwartiel 139, 209, kwietá 16, 67, kwietok 122, Pj II 90; liesočky 152, lietáť 13, Pj II 109; maizalienka 131, Mariena 221, mentiek 114, 129, mentiečok 262, mentieka 131, mentiečka 256, miera 285, 338, miešá 64, mlieko 67, 264, 281, mliečičko 275, mlieť 337, 340, mundier 40, 41, Muriena 4; napieť 318, namieriť 343, 346, nariať 36, 175, nasbieráme 67, nazbierám 291, netopier Pj II 100, nie 31, niečo 243, niekam 119, niekde 276, 380, niekedy 5, niekomu 175, niektorý 298, nenie 92, niet 24, nieto 129, 194, niešť 15; ofcier 151, ofcierka 362, odwiezť 230; pantalier 36, 381, papier 110, 195, 223, pastier 21, piecť 316, pieseň 60, piesok 108, pliešť 235, podpierať 88, poliewať 149, 150, ponewierať sa 149, neposmiewať sa 73, 81, Pj II 71, porwieslo 15, prebiedny 11, prenarietka 260, preriedá 361, pre-

wiedou 226, przewiezou 162, prielaz 172, prieloh 285, 332, priesadka 5, priesadnuo 221, przewoznjčku 162, priniesli 4, 30, Prosiek 295, prosriedok 24, 137, prostriedok Pj II 67; rieknul 109, rozniesly 260, rozsiewagü 30; sbierať 18, 67, siedmá 339, siedmo 176, sliepka 9, 282, Sliesko 43, Sliesky 34, smiech 183, Sobieský 34, spiewagte Pj II 40, spiewawá 227, striebro 9, 228, 245, 283, strieborný 7, strielať 347, Pj II 100, swieca 89, swiecat 163, swiečka 108, swiečkové 221, swiest 15, swietidlo 168, swietiť 79, Pj II 92; štiepka 147; tanier 77, tanierjk 315, tiecť 289, Pj II 110, tiež 246, tiež 225, triem 175, trieska 64, trpielka (= trpiteľka) 98, učierniť 158, umieniť 341, utieciť 8, 29, 308, 346; widiek 110, 114, Wiedeň 34, Pj II 68, wienek 247, wienok 31, Pj II 47, wiera 82, 195, newiest 79, wietter 279, wietor 79, wjetor Pj II 109, wyniest 4, vyplieniť 40; zadriemať 321, zaličeať sa 88, 216, zamiest 257, zaniest 84, zaswietiť 109, Pj II 92, zatieciť 110, zazpiewať 21, zbierať 59, zwiera 83, zpiewať 9, 59, zpiewawat 60, zpiewanica 63, zpiewanky 59, zpiewawý 64; žieňa 223, žliebok 15.

(Dvojhlásku *ie* zapisuje ako *ge* v slove *angel* 11, a ako *ye* v *zám. tye, tyé* 72, 74.)

(Pokračovanie.)

Jozef Liška:

ROZRIEŠIME SI OTÁZKU PÔVODU VÝCHODNEJ SLOVENČINY?

(Pokračovanie.)

Z m e n a g — γ — h.

Jedným z najdôležitejších konsonantických zjavov pri triedení slovanských jazykov je *g* s jednej strany a *h*, resp. *γ* s druhej strany. V tom sa tiež javí podstatný rozdiel medzi poľštinou s *g* (*gora, noga*) a skupinou česko-slovenskou s *h* (*hora, noha*). V celej východnej slovenčine je *h*. Pretože je to zmena veľmi stará, je len znovu výrazným svedectvom slovenskosti východoslovenských nárečí.

Stieber si je vedomý tej skutočnosti, a aby svoj názor o poľskom pôvode východnej slovenčiny obhájil, sháňa celkom „náhradné“ vysvetlenia. Najprv⁹² počíta východoslovenské *h* pod „*cechy polskie*“, pretože myslí, že spirantická výslovnosť

⁹² Lud. slow. I. 123—4.

pôvodného *g* sa sem dostala maloruským vplyvom a že *h* splynulo v značnej oblasti čisto spišského, k nemu priľahlého šarišského a západoabaujského dialektu v slabé *x* (*xlava*, *noxa*, *uxo*), pravda, poľským vplyvom.

Túto mienku pokúsil sa opraviť L. Novák⁹³ v tom smysle, že spirantická výslovnosť spišského *g*, doložená r. 1264, bola prevzatá zo stredoslovenčiny. Ďalej zdá sa mu pravdepodobnejšie, že ešte *γ* bolo splynulo s blízkym *x* pod vplyvom poľskej (malopoľskej) výslovnosti. Pravda, vtedy Novák ešte nezná, či „tu ide o slabé *x*, ktoré Stieber označuje *x*, alebo o pochopteľnejšie *γ* alebo o *h*, azda neznelé“. Potom⁹⁴ však ani on nesúhlasí so Stieberom⁹⁵, ktorý o rok neskoršie vykladá splynutie *x* (*ch*) s *h* < *g* pod vplyvom maďarsko-nemeckým a v slovách *s g* (*glupi*, *gače*, *virgac*, *žgritac*, *žezgrabni*, *gagac*, *gacek*, *zgripac*, *ščiglik*, vo výraze „až vo mne *geglo*“) by radšej videl pozostatok staršieho stavu poľského so všeobecným *g* než vplyv poľský novšieho dáta.

N. van Wijk⁹⁶ vyvracia obidva Stieberove a prvý Novákovo náhľad s poukazom, že v XIII. stor., keď Liptov bol kolonizovaný, nemôžeme hovoriť o nijakom významnejšom vplyve strednej slovenčiny na spišské dialekty. Keď Stieber počíta s možnosťou dávneho stavu a stavia tak *h* vedľa *trat*, *tlat*, hovorí N. van Wijk, tým skôr zoslabuje, ako zosilňuje svoju hypotézu a prezradzuje, že sám nevie dať skutočné vysvetlenie. Ale aj N. van Wijk pozerá na východoslovenské *h* ako na „problém ešte nevyriešený“.

Jazykovedci predpokladajú vývoj zmeny *g* > *h* cez medzistupeň *γ*. Jedni vznik *γ* kladú už do praslovanskej doby, druhí až do jednotlivých slovanských jazykov. Najnovšie Novák⁹⁷ uvádza tretiu možnosť, podľa ktorej už v praslovančine bolo *g* zmenené v *γ*; toto zmenilo sa nazpät v *g* v časti slovanských jazykov, inde ostalo, alebo sa zmenilo ďalej v *h* (čeština, slovenčina, luž. srbčina) — a to vplyvom nemeckej a maďarskej výslovnosti. Problému východoslovenského *h* sa tu osebe nedotýka.

⁹³ Zmena *g* > *h* v slovenčine, SMS VIII, 1930, str. 19.

⁹⁴ V poznámke 1. c. na str. 20.

⁹⁵ Lud slow, II, str. 39–40.

⁹⁶ Sbornik na počest Škultétyho 1933, str. 570.

⁹⁷ Dve štúdie z porovnávacej jazykovedy stredoeurópskej, LS I/II, 1940, str. 119.

Ale hoci prijmem ktorékoľvek z týchto troch náhľadov, jedno je isté, že vývoj vo východnej slovenčine išiel shodne s ostatnou slovenčinou. Taký postoj zastáva aj J. Stanislav⁹⁸, ktorý slová s *g* pokladá za neskoršie, vypožičané len z poľštiny. Väčšina z nich je aj na území stredoslovenskom (*grib*, *gate*, *virgať*, *ñezgrabni*, *gágať*, *gegnút*).

Slov s *g* je na východnom Slovensku viac, no netreba sem počítať onomatopoické slová (*gagac*). Ešte viac sa nám ujasní problém *g* vo východnej slovenčine, keď si všimneme geografického rozšírenia slov s *g* a ich stav hlavne v nárečiach severovýchodného Zemplína. Tak z viac ako 50 slov s *g*, teda polonizmov, ktoré vymenúva Fedák⁹⁹ pre Ľubotín v severozápadnom Šariši, zistil som, že len 9 z nich je známych v Dlhom n/C. v severovýchodnom Zemplíne, a to *dyrgac'*, *gamba*, *gengľivy*, *ñezgrabny*, *zomgľäty*, *virgac'*, *šmigac'*, *rózga*. Je pozoruhodné, že na väčšej časti Zemplína nepoznajú slova *grib*, len *kozar*—*kozár* *bukovy*, *brezovy*, *ľéskovy*. Dokonca je tu *hlupy*, *hlupták*, a nie *glupi*, *gluptak*, ako na ostatnom území východného Slovenska!

Čo sa týka fonetickej realizácie *h*, na väčšej oblasti Šariša je takzvané *h* „nehlasné“, lepšie povedané *h* oslabené, ako napríklad v Čechách, pred ktorým hlasné predložky sa asimilujú v nehlasné (*pot hlavu*). No v Zemplíne je *h* „hlasné“, normálne (*pod hlavu*). Je to podobný príklad, ako v češtine: „nehlasné“ *h* v Čechách, „hlasné“ *h* na Morave. Toto oslabenie artikulácie *h* možno pričítať susedstvu maďarčiny, nemčiny — a poľštiny azda do tej miery, že tam je len *x* (*ch*). To, že v Zemplíne je *h* neoslabené, je zas len dôkazom, že vplyv maďarčiny a nemčiny na jednej strane a poľštiny na druhej bol tu najmenší.

Pri splynutí *x* (*ch*) s *h* < *g* (*hladni* = chladný i hladný, *uho* ap.) je nemysliteľné, žeby tu bol pôsobil vplyv poľský, ako to myslel L. Novák.¹⁰⁰ Súhlasím tu so Stieberom¹⁰¹, že ide len o vplyv susednej maďarčiny a nemčiny.¹⁰² O tom nás presvedčuje aj geografické rozloženie tej zmeny v Abauji, na západnom Spiši, kým v Šariši len po mestách, kde maďarský živel

⁹⁸ Pôvod, str. 72.

⁹⁹ Sborník na počesť Škultétyho, str. 538—539.

¹⁰⁰ SMS VIII, 1930, str. 19.

¹⁰¹ Lud. slov. II, str. 39.

¹⁰² Toto *h* je akusticky podobné *h* maďarskému. Skoro všetci Nemci na vých. Slovensku rozprávali i po maďarsky.

bol najviac zastúpený, najmä Židmi (Prešov, Lipiany, Sabinov, Veľ. Šariš, Plavnica a Bardijov); v severovýchodnom Zemplíne ani v mestách (Vranov, Humenné, Snina). Vonkoncom nejde tu o vplyv poľštiny, čo vidno i z toho, že tam, kde vplyv poľštiny mohol byť najsilnejší, to jest v severnej časti Šariša, je splynutie *x(ch)* s *h* vykonané len v Bardijove, nikde však na jeho okolí.

Treba ešte podotknúť, že maďarská výslovnosť stala sa len časom „módnou“, nie všade rovnako skoro. Miestami je to zjav veľmi mladý, o čom svedčí aj to, že na rozhraní šarišsko-abaujskom (Kostolany n/H., Tepličany) najstaršia generácia 60—80-ročná ešte zreteľne vyslovuje i rozoznáva *ch(x)* od *h!*, kým mladší vyslovujú tam už len *h*, pravda, okrem koncových slabík a pred nehlasnými spoluhláskami — najmladší *ch* a *h* zas rozoznávajú.

Výslovnosť akéhosi *oslabeného x* (*xlava*, *xrop*)¹⁰³ som našiel len u starších ľudí vo Šváboch pri Prešove, pôvodom v nemeckej osade. Mladší, ktorí častejšie hovorili po maďarsky, vyslovujú zvyčajné *h*, aké je v maďarčine.

Zmena *g > h* je slovenská. Slová s *g* sú alebo onomatopoeické, alebo prevzaté poľské lexikálie. To, že bola vykonaná aj vo východnej slovenčine, a to shodne s ostatnou slovenčinou, ukázal už aj Vl. Š m i l a u e r¹⁰⁴ listinným rozborom.

(Pokračovanie.)

ROZLIČNOSTI.

Ad slovo moderná. — V našich literárnych rukovätiach, teóriách literatúry, v poetikách a v literárnom svete krásneho písomníctva vôbec slovo *moderná* je veľmi okridlené v českej podobe *moderna*. Subst. *moderná* nemôže obstáť v slovenčine v tvare *moderna* z tej istej príčiny, z ktorej máme *debňa*, *putňa*, *kašňa*, *skriňa*, *halapartňa*, *práča*, *pustovňa*, *kôlna*, *kapučňa*, *stajňa* atď. atď. za tvary *bedna*, *prádelna*, *cukrárna*, *kovárna* etc. etc.

Pozrime na subst. *práča*, *putňa* atď. s hľadiska etymologického. Všetky tie substantíva sú tvorené koncovkou *-nja*, ktorej zodpovie v slč. jedine koncovka *-ňa*, ktorú máme vo všetkých podstatných menách typu *putňa*. Koncovka *-na* je len analogický výtvor podľa koncovky *-ina*. Koncovka *-na* sa v slovenčine neujala vôbec. Viď o tomto aj u Vondráka, VslGr I, str. 540.

¹⁰³ Podobná výslovnosť je aj na záp. Spiši? (nepresvedčil som sa).

Z toho vyvodíme, že subst. *debňa*, *moderňa* sú správne takto, no nie „debna, moderna“, hoci sa tak dostaly do Pravidiel slov. pravopisu. Svojho času, keď sa písalo v SR o tom, či debniť a či debniť, neprišlo sa hneď na to, či debna a či debňa. SR II, 32, IV, 298.

To, čo sa napísalo v SR o slove *debňa* (vlastne *debna*), nesmie znamenať toľko, že oprava smerom k slovenskosti a k svojskosti nebola by na mieste. Nik nie je neomýlny, múdry sa učí do smrti. Teda prijmeme slová *debňa*, *moderňa* i všetky na koncovku *-ňa* > *ňa*, lebo slovenská svojskosť pripúšťa len ju, a v budúcnosti budeme písať všetky subst. typu *debňa* s koncovkou *-ňa*, teda i *kaverňa* namiesto „kaverna“, ako je *kasárňa* — *kasáreň*.

Ešte dačo na event. námietku. Ak by si voľakto myslel, že podľa *debňa* mali by sme mať i „debniar“, keďže máme *hrnčiar*, *voliar*, *kachliar*, *koniar*, *smoliar*, *ľudové kochniar*, *mašiar*, *sokoliar*, *ľud. tišliar*, *nožiar*, *koziar*, *husiar*, *ovčiar* etc., len toľko, že nie je tomu tak. Pozrime veci lepšie na koreň. Popri *kôň-koniar*, *sviňa-svinár*, máme *vôľ-voliar*, *mäso-mäsiar*, *sokol-sokoliar*, *krava-kraviar* a popri *kameň-kamenár* môžeme mať *debňa-debnár*. Z podaných príkladov vidieť, že pre koncovku *-ár/-iar* nerozhoduje mäkkosť/tvrdosť korenej alebo sprostredkujúcej spoluhlásky, na ktorú sa má pripäť koncovka *-ár/-iar*.

Ale zasa by mohli nadhodiť, že predpokladám koncovky *-ár/-iar*. Načím ju predpoložil v slč., keď máme koncovku *-ák/-iak* z *-ako/-jako*: *jedák*, *chudák*, *junák*, *čudák*, *ľušťák*, *bujak*, *vojak* etc. *|kri-žiak*, *sedliak*, *pytlík*, *Polák*, *ročiak*, *drevniak*, *moriak*, *podliak*, *su-rovíak* etc., musíme mať i koncovky *-aro*, *-arieľ-jaro-jarie*, z čoho potom *-ár/-iar*: *komár*, *somár*, *stolár*, *pisár*, *pekár*, *cukrár*, *kolár*, *drotár*, *lekár*, *mlynár*, *zvonár|koziar*, *sviniar*, *malíar*, *hrnčiar*, *farbiar*, *kraviar*, *koziar*, *ovčiar*, *krpčiar*, *voliar*, *vtáčiari*, *másiar*, *uhliar*, *Mečiar* atď.

Ján Mihál.

atď., *atď.* či *atď. atď.* — Rečníci sa často neuspokoja s jedným *atď.* a vyjadrujú nedopovedané myšlienky formulou „a tak ďalej a tak ďalej“. V písanej forme jazyka sa táto formula vyskytuje zriedka. Pri nerečnickom vyjadrovaní a najmä v písme stačí jedno „a tak ďalej“ (skratka *atď.*).

Predsa však sa kedy-tedy vyskytnú napísané dve skratky *atď.* za sebou. Tu vzniká otázka, či medzi týmito dvoma skratkami písať čiarku, či nie.

Podľa môjho náhľadu je tu čiarka zbytočná. Zaň hovoria dôvody logické i praktické. Logické dôvody by sme mohli shrnúť takto: Pred spojkou *a*, ak je užitá vo význame slučovacom, nepíšeme čiarku. V skratke *atď.* má spojka *a* význam slučovací. Nezáleží na tom, že tu slučovacia spojka *a* tvorí náhodou s dvoma ďalšími písmenami skratku. Ide o to, ako v tomto prípade spojku *a* chápeme. Niet pochyby, že skratky nechápeme ako samostatné významové celky, lež ich v jazykovom povedomí rozkladáme na príslušné časti. Skratky sú iba grafickým konvenčným vyjadrením často

sa vyskytujúcich výrazov a užívajú sa pre úsporu materiálu. Vieme, že stredovekí pisári používali omnoho viac skratiek, než používame my, a písali skratky aj vprostred vety, nielen na konci.

Ale písanie skratiek nemá nič spoločného s interpunkciou. Kým skratky píšeme pre úsporu materiálu, zatiaľ interpunkcia je nám grafickou pomôckou, ktorou naznačujeme členenie slovných alebo vetných celkov. Interpunkčné zásady nemôžu byť teda narušené písaním akýchkoľvek skratiek.

Pri rozhovoroch o tejto otázke, ako ju tu podávam, stretol som sa so súhlasom i s odporom. Odporcovia mi namietali, že *atď. atď.* sú dve rovnaké skratky a preto vraj treba medzi nimi písať čiarku ako medzi dvoma slovami rovnakého druhu. Ale pri tomto názore ide o nepochopiteľnú zámenu slov ako jazykových celkov a náhodného sorkupenia písmen z úsporných príčin. Niet teda logických dôvodov pre písanie čiarky medzi *atď. atď.*

K tomuto logickému odôvodneniu písania *atď. atď.* bez čiarky pristupujú dôvody praktické. Čiarky, ako interpunkčné znamienka vôbec, píšeme pre ľahšie porozumenie písaného textu. Skratkám *atď. atď.* porozumieme, pravda, rovnako, či medzi ne napíšeme čiarku, či nie. Keď je teda písanie čiarky v tomto prípade vonkoncom zbytočné, ukáže sa rozhodujúcim praktický dôvod, že sa nepísaním tejto čiarky ušetrí značný kapitál, predstavovaný získaním času i materiálu, ktorý by bol písaním zbytočnej čiarky, povedzme, v niekoľkých miliónoch takýchto prípadov stratený.

Pre všetky tieto závažné dôvody budeme písať *atď. atď. bez čiarky*. Podobný úzus som zistil pri písaní *atď. atď.* v českých lingvistických časopisoch (Slavia, Naše řeč, lingvistické příspěvky v Listoch filologických) i u nemeckých lingvistov pri písaní *usw.*

Tie isté dôvody, ktoré sme uviedli pre písanie *atď. atď.* bez čiarky, platia aj pre písanie skratiek *a i. a i.* (= a iné a iné), pokiaľ ich, pravda, dvakrát za sebou vôbec použijeme. Štefan Peciar.

šmírgel. — Medzi cudzie potrebné slová v slovenčine patrí zaiste aj *šmírgel*, prípadne *šmírgel*. Základ slova je grécky: *σμίρις* náš tvar *šmírgel* pochodí z talianskeho smeriglio, prostredníctvom nemeckého Schmergel, Schmirgel (Klug., Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache 1921, str. 401). Slovo toto zaznamenáva aj poľský slovník Lindeho (str. 599) a český Jungmannov: Šmergl (str. 486). Bernolák ho nemá. Český novodobý tvar *smírek* (Kálal 1082) je hláskovne češtine prispôsobený cudzí tvar *šmírgel*, ktorý si slovenčina podržiava v pôvodnej prevzatej forme. V slovenčine od *šmírgel* je adj. *šmírglový* (papier). Teda za správny tvar v slovenčine príde opäť na rozdiel od češtiny *šmírgel*.

Každá reč má istú zásobu cudzích slov, bez ktorých sa neobíde. Takto máme *šmírgel*, *vesta*, *lampa*, *kabát* a iné. Do toho času, kým neprídeme na dobré slovenské pomenovanie tejto veci, užívajme *šmírgel*, *šmírglový papier*.

Tatra a Tatry. — Meno *Tatry* v dnešnej spisovnej slovenčine je ustálené ako pomnožné, hoci v starších časoch a podnes v poézii vyskytuje sa v jednotnom počte ako „*Tatra*“ („Nad Tatrou sa blýska...“ J. Matúška). V maďarčine a potom aj v iných jazykoch ustálila sa forma *Tatra*; v spisovnej slovenčine podľa ľudovej reči, kde sa užíva i meno *Tatra* v množnom počte (podľa prof. Dr. J. Šikuru, rodáka z Mošoviec, v Turci, hovorí sa *Fatry* a *Fatričky* m. Veľká a Malá *Fatra*), pôsobila na ustálenie pomnožného tvaru asi tá okolnosť, že tu ide o meno pohoria, viac vrchov, a nie jedného vrchu. Pokladáme dnes teda tvar (*Vysoké*) *Tatry* za správnejší ako *Tatra*.

v Myjave a či *na Myjave*? — Pri miestnych menách bolo by praktické, keby sa *lokál* tvoril iba jednou predložkou, vtedy by nebolo nijakých ťažkostí pre toho, kto nepozná od mala alebo z počutia miestneho obyvateľstva tamojší úzus pri lokále. Podstatu problému najlepšie pochopíme, keď sa na zjav najprv poďívame od samého začiatku — historicky a potom synchronicky (s hľadiska súčasného, hlavne úzu).

Z dávnej minulosti sa zachovali v slovanských a iných jazykoch lokálové pády pri miestnych menách, hlavne známejších, väčších bez predložiek. (Porov. lat. *Romae*, čes. *Vrbas*, slk. formy *hore*, *dolu*, ďalej dialektické formy: *Bánovci* (úr. v Bánovciach), *Trenčín* (úr. v Trenčíne) atď. To by bola prvá etapa — historická. Neskoršie sa lokálový tvar pri miestnom mene bez predložky cítil nejasným, začal si priberať predložku od obyčajných (gram. obecných) podstatných mien a pri nich na určenie miesta ako takého sa užíva lokál príslušného podstatného mena s predložkou *v* (*vo*) alebo *na* podľa toho, či ide o vnútorný priestor veci, vtedy zpravidla prichodí predložka *v*, alebo jej vonkajší priestor, teda povrch, a vtedy zas príde predložka *na*, napríklad: *v stole*, *v komore*, *v kostole*, *vo vode*, *vo strome* ap. — *na stole*, *na komore*, *na kostole*, *na vode*, *na strome* ap. Pri niektorých obecných podstatných menách obidve predložky splyvajú a takmer nepociťujeme rozdiel ich pôvodnej funkcie, napríklad: *bol som v poli* — *na poli*, *Boh je v nebi* — *na nebi*, *Bol vo vojne* — *na vojne*, s T. G. Masarykom *v čele* — *na čele* (Jes., Cestou 181) atď. Ten istý zjav splyvania obidvoch predložiek je aj pri miestnych menách, správne mohli sa utvoriť obidva spôsoby a obidva sú správne *in theoria*, ale v praxi býva len jeden spôsob z nich, a to ten, ktorý sa zaužíval *v mieste*, v nárečí toho kraja, v ktorom sa *osada*, *dedinka*, *obec*, *mestečko* nachodí. Nič pre lokálový tvar *na Myjave* neznamená, že miestne mená s podobným zakončením (*Bratislava*, *Trnava*) prijaly predložku *v*.

Lokálový tvar: *na Myjave* je zaužívaný nielen v nárečí, lež aj v literatúre, napríklad u Bodického: odtiaľ prešiel *na Myjavu* (Rozpomienky 37); Z našich odišiel... kaplán *na Myjave* (75), od tých čias... v Krajnom i *na Myjave*, v Kostolnom, ba i na Brezovej slovensky kázal (217), Bol kaplánom *na Myjave* (249) a iné. Od toho istého autora, ktorý užíva veľmi úzkostlivo predložiek pri miestnych menách podľa úzu jednotlivých krajov, pripojujem príklady

s predložkou na: Narodil som sa ... na Bani (str. 9), organistom na Turom Poli bol (13), Najlepšie som obstál na Utekáči (35), stal sa farárom na Ozdine (69), dávnejšie umrel ako farár na Almáši (74), Odrazu boli Švehlovci v štyroch cirkvách: na Cinobani, na Dobroči, na Uhorskom, a na Českom Brezove (89), Narodil som sa na Maškovej (98), stal sa učiteľom na Točnici (99), Na Sennom (102), narodený ... na Selci (103), Na Abelovej bol farárom Pavol Reil (105), Na Suchej nebolo evanjelika (122), farára na Turíčkach (158), stal sa učiteľom na Budinej (162), sme sa sišli na Vrútkach (187) ap.

V smysle toho, čo sme uviedli, prichodí prikloniť sa k lokálovej forme: na *Myjave*. S gramatického stanoviska sú obidva lokálové tvary správne: v *Myjave* i na *Myjave*, ale úzus sanktifikoval nateraz tvar: na *Myjave*, ktorý treba rešpektovať.

LISTÁREŇ.

Priezvisko *Amrich*. — Priezvisko *Amrich* naisto nie je maďarského pôvodu, čoho zjavným dokladom je aj koncové *-ch*, ktorého niet ani v maďarskej abecede. Tvar *Amrich* predstavuje slovenskú nárečovú formu najpravdepodobnejšie krstného mena *Emmerich*, ktorá je ešte známa aj s prejetovaným (predloženým) *j-*: *Jamrich* a tiež v ďalšom tvorení s príponou *-ka*: *Jamriška* (Kláštor pod Znievom). V tejto súvislosti vidíme, že tvar Vášho prezviska *Amrich* nie je osamotený, ale spolu s tvarmi *Jamrich* a *Jamriška* tvorí skupinu slovenských priezvisk, majúcich za základ krstné mená, ktoré zväčša sú gréckeho, latinského alebo nemeckého pôvodu. Slovenské priezviská *Amrich*, *Jamrich*, *Jamriška* sú slovenskou obmenou udomácneného *Imrich*, ktoré sa stalo tiež priezviskom. Hypokoristická forma je *Imriško*.

Slovanská jazyková veda vôbec, a tak aj slovenská, všetky známe krstné mená, najmä však ich nárečové formy pokladá za slovenské, i keď nie slovenského pôvodu — prípadne slovanského pôvodu. V tomto smysle aj Vaše priezvisko je slovenské a niet vecnej príčiny, aby ste si ho menili. Slovenských priezvisk, ktoré majú za základ krstné meno, je už hojne a bol o nich písal Šujanský (Tovaryšstvo I, str. 269—277).

E. T. — Vo veci nápisu a či úradného názvu vašej školy: „Štvortriedna Rím.-kat. ľudová škola I. v Ždiari“ a či „Štvortriedna rím.-kat. ľudová škola I. v Ždiari“ náš náhľad je takýto: Ide o rozvitý výraz, o pochop, ktorým sa označuje, že vaša škola je ľudová, potom rím.-kat. a k týmto základným vlastnostiam ešte pristupuje, že je štvortriedna a okrem toho ešte aj koľkátá a kde (presnejšie určenie miesta je tu tiež vo funkcii prívlastku). Všetky tieto prívlastky (i „v Ždiari“) bližšie určujú vlastnosť školy, každý má jednakú funkciu, dôležitosť pri jej určovaní v celom pochope, a tak — (keďže nekladíme osobitný dôraz v prívlastku: rím.-kat., ale ide tu len o rozlíšenie) — pride s veľkou literou písať len začiatočnú literu celého názvu školy. Názov školy predstavuje vlastne nominálnu vetu (složenú zo samých nominatívov), ktorú treba ako aj ostatné iné vety písať s veľkou začiatočnou literou, a to i v prostriedku inej vety. Takéto riešenie je aj jednoduchšie.

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTÝM.

Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.

Tlačí Neografia v Turčianskom Sv. Martine.